

Pazolini 4

IL COMUNISMO

KPI mladima!

Apologija

I Markuze među laskavcima?

Pismo Ginzbergu

Otkrivenje Pazolinijevo

12. decembar

Beleške za poeziju na laponskom

Referat pripremljen za kongres

Radikalne partije

TRASUMANAR E ORGANIZZAR:

Razgovor s P. P. Pazolinijem

Injacio Butita: „Ja sam pesnik“

Beleške za poeziju na južjačkom
dijalektu

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Pier Paolo Pasolini

KOMUNIZAM

IZBOR TEKSTOVA

1967–1975.

Svi izvori su navedeni uz tekstove.

Preveo i priredio: Alekса Goljanin, 2013–2022.

aleksa.goljanin@gmail.com

<http://anarhija-blok45.net>

ZAJEDNIČKA ARHIVA

<http://anarhisticka-biblioteka.net>

KPI MLADIMA! I APOLOGIJA: UVOD	5
KPI MLADIMA!	11
APOLOGIJA	19
I MARKUZE MEDU LASKAVCIMA?	25
PISMO GINZBERGU	27
OTKRIVENJE PAZOLINIJEVO	30
12. DECEMBAR	41
BELEŠKE ZA POEZIJU NA LAPONSKOM	46
REFERAT PRIPREMLJEN ZA KONGRES RADIKALNE PARTIJE	48
TRASUMANAR E ORGANIZZAR: RAZGOVOR S P. P. PAZOLINIJEM	57
INJACIO BUTITA: „JA SAM PESNIK“	62
BELEŠKE ZA POEZIJU NA JUŽNJAČKOM DIJALEKTU	68

Četvrti deo
Komunizam

Pjer Paolo Pazolini
POVRATAK SVITACA
Izbor tekstova, 1959–1975.

Kompletna knjiga se može preuzeti sa stranice Porodične biblioteke.

Štampano knjiško izdanje, za sada, ne postoji. Pored jedinstvenog fajla, svi tekstovi su pripadajući i kao serija bukleta (prema poglavljima zamišljene zbirke):

1. Salò
 2. Dragi Denarijelo
 3. Olovne godine
 4. Komunizam
5. Razgovor o Pazoliniju i drugi dodaci za *Komplet Pazolini*

ŽAN DIFLO:
Na čemu, u krajnjoj liniji, počiva ta etika odbijanja?

PAZOLINI:

Možda, izvorno, na žalu za prošlošću. Dopuštam da to osećanje može biti konzervativno, ali to je sa mnom tako. U poemi „Beznadežna vitalnost“ napisao sam da sam postao komunista *zato što sam konzervativan*.

P. P. Pasolini, „Il sogno del Centauro. Incontro con Jean Duflot, 1969–1975“, *Saggi sulla politica e sulla società*, 1999, str. 1445.

Na grobu Antonija Gramšija (1891–1937), Rim, 1957.

suđeno da i dalje žive u nevinosti i misteriji siromaštva, mogla da žive u komunističkoj kulturi. Zato da bi naše brige, ako više ne treba da budu brige zbog siromaštva, bile brige zbog nasušnih dobara.

Vratimo se *nazad*, stisnutih pesnica, i počnimo sve iz početka. Onda više nećete pred sobom videti samo svršen čin buržoaske vlasti, koja se sada smatra večnom. Vaš problem više neće biti kako da „spasite ono što se može spasiti“. Nema više kompromisa. Vratimo se nazad. Živelo siromaštvo. Živila komunistička borba za nasušna dobra.

Pier Paolo Pasolini, „Appunto per una poesia in terrone“, *La nuova gioventù. Poesie friulane 1941–1974*, Einaudi, Torino, 1975, str. 245–246. P. P. Pasolini, „Note on Poetry Down South“, *In Danger: Pasolini Anthology*, City Light Books, San Francisco, 2010, str. 43–44 (u toj verziji, Pazolini-jeve napomene nisu prevedene).

Foto: Federico Patellani, „Campagna Romana, Occupazione delle terre“, 1946.

Beleške za poeziju na južnjačkom dijalektu

Nema više *napred*.

Zašto ste dopustili da nam decu obrazuju buržuji? Zašto ste dopustili nam kuće prave buržuji? Zašto ste tolerisali da nam buržuji dovode duše u iskušenje?⁴⁷ Zašto ste se bunili samo na rečima dok se naša kultura⁴⁸, malo po malo, pretvarala u buržoasku? Zašto ste pristali da nam tela žive po normama buržoaske kulture? Zašto se niste pobunili protiv naše strepnje, koja se iz dana u dan podgrevala, tako što su nam od siromaštva stalno otkidali još nešto, da bismo živeli kao malograđani? Zašto ste prvo prihvatali sve to kao svršen čin, i zašto ste onda, kada ste videli da se tu više ništa ne može učiniti, bili toliko skloni da „spasavate ono što se može spasiti“, i tako realno učestvujete u vlasti buržoazije?

Nema više *napred*.

Treba da se vratimo *nazad* i počnemo sve iz početka. Zato da nam decu više ne obrazuju buržuji.⁴⁹ Zato da nam kuće više ne prave buržuji.⁵⁰ Zato da nam buržuji više ne dovode duše u iskušenje. Zato da bi naša kultura, ako više ne može i ne treba da bude kultura siromaštva⁵¹, bila ona komunistička.⁵² Zato da bi naša tela, ako im već nije

⁴⁷ Potročaške robe, televizija, itd. (Sve napomene, Pasolini.)

⁴⁸ Razumete, način života.

⁴⁹ U školi i van škole, da bi od njih napravili nižerazredne imitatore.

⁵⁰ Sa svime što ih okružuje.

⁵¹ „Kultura“: seljačka, proleterska, paleoindustrijska, posebna, dijalektalna.

⁵² Misli se na „kulturnu revoluciju“, u kojoj će marksistička hegemonija (Gramši), na osnovu primenjene nauke i sopstvene ideologije, biti garant slobode svakog čoveka.

KPI mladima! i Apologija

UVOD

Postoje dve verzije poeme. Prva je obavljena u časopisu *L'Espresso*, 16. IV 1968, a druga, konačna, u časopisu *Nuovi argomenti*, br. 10 (izdanje za period april-jun 1968). Razlike su uglavnom u nijansama. Ovde je, kao glavni tekst, prevedena druga, konačna verzija, kasnije reprodukovana u zbirci *Empirismo eretico (Jeretički empirizam, 1975)* i Pazolinijevim sabranim spisima. Razlike iz prve verzije su navedene u fusnotama i, u jednom slučaju, u posebnoj zagradi.

Poemu je pratila i „Apologija“, u kojoj je Pazolini objasnio svoje razloge za ton i pristup koji je usvojio u pisanju poeme i dalje razvio neka svoja zapažanja. U celini gledano, reč je pravom dokumentu, ali i jednoj od najsnažnijih poruka koju je neki intelektualac iz tog vremena ostavio za sobom.

Kontekst su studentski pokret i politička klima u Italiji 1968, a neposredan povod sukob studenata i policije na Arhitektonskom fakultetu u Rimu, u Vale Dujlija, 1. III 1968 („La battaglia di Valle Giulia“, „Bitka u Vale Dujlija“). Bio je to prvi nasilni odgovor studenata na policijsku represiju. Prethodnog dana (29. II), policija je izbacila studente koji su mirno okupirali zgradu fakulteta i tamo postavila svoje obezbeđenje. Već sutradan, oko 4000 studenata je napalo zgradu i fizički se obračunalo s policijom. To je faza sukoba na koju se Pazolini osvrće i koja je kasnije bila proglašena za prvu pobedu studentskog pokreta. Međutim, u toku dana pristigle su nove policijske snage i usledili su još žešći sukobi, u kojima je povređeno preko 100 policajaca i skoro 500 studenata, dok ih je 232 bilo uhapšeno.

Sve to danas izgleda kao tipična epizoda iz perioda 1968–1969. Studentski stavovi su takođe bili tipični: iza bučne retorike, sa mak-

simalističkim zahtevima (Pazolini: „na rečima polažete pravo na sve...), stajala je realpolitička agenda, ograničena na kritiku rigidnog i ekskluzivnog obrazovnog sistema i anahrone društvene organizacije („... dok praktično tražite samo ono na šta, kao dobra buržujska deca, ionako imate pravo: niz hitnih reformi, primenu novih pedagoških metoda i obnovu državnog organizma“).

Skoro svi elementi onog sindroma koji se od tada, sa svakom novom studentskom i „aktivističkom“ generacijom, neprekidno reprodukuje, bili su vidljivi još početkom 1968. Danas se često gubi iz vida i da su skoro sve levičarske grupacije iz tog vremena, sa izuzetkom situacionista, nekih anarchista i nezavisnih pojedinaca, bile izrazito *autoritarne* i *etatističke* – maoisti, trockisti, lenjinisti, hošiminovci, titoisti (zapadni). Tu frustrirajuću mešavinu ideološkog dogmatizma i malograđanskog mentaliteta – u to vreme, studije su, na zapadu, bile još nedostupnije neprivilegovanim, a takav Univerzitet je bio glavno uporište nove levičarske opozicije¹ – primetio je i Pazolini i bio jedan od prvih koji su reagovali na nju. To je ono što odbija i danas: osećamo da u samom držanju i retorici „aktivista“ ima nečeg lažnog, ne zbog neiskrenosti ili čistog glumatanja, iako i toga ima previše, već zbog samog pristupa. Ono čemu oni teže može se ostvariti samo kroz mehanizme vlasti (nove zakone i propise, to jest, kroz neku alternativnu tehniku uprave). Pravi teren borbe, promena u ravni ponašanja i neposrednih odnosa, ostaje netaknut. To je ono što aktivista preskače, smatrajući sebe dovoljno drugačijim i preobraženim, samo na osnovu nekog racionalno usvojenog stava, da bi se odmah bacio na nekog ili nešto drugo: „mase“, „društvo“, „svet“, „planetu“. Nepreobraženi duh, koji se može preobraziti samo kroz drugačije iskustvo, stavove, ponašanje, ovde i sada, daje sebi za pravo da priča o drugačijem ljudskom stanju i završava u spekulacijama o drugačijim oblicima tehničke organizacije – borbe za vlast ili za neke posebe beneficije, proizvodnje, distribucije, uprave,

¹ Na to se danas sve više vraćamo, svuda, samo što pravi problem ostaju same „studije“, kao deo opšte podele funkcija, u kontekstu ekonomске ucene, odnosno, sama njihova svrha, a ne samo njihova „(ne)pristupačnost“.

loš pesnik, ovaj skromni čovek iz Bagerije (Bagheria, Sicilija), sentimentalnan, ekstrovertan, nevin, pravi *malnato*⁴⁵ – u skladu sa šemom koja važi za narodne pesnike – proganjen nedostatkom majčinske ljubavi, kojim je bio opsednut, kao večito siroče, jeste onaj koga bismo mogli nazvati dobrim pesnikom. Retorička figura naroda, koji, u gutuzijesvkom svetu⁴⁶, ispunjava njegovu poeziju, stisnutih pesnica i sa razvijenim barjacima, postaje savršeno stvarna, kada je vidite (kao što je pesnik koji je napisao „Jezik i narečje“ jednostavno morao da je vidi) kao zastarelu.

Ona, naime, pripada svetu koji je govorio na dijalektu, kojim danas više ne govori niko, osim sa osećanjem stida; svetu koji je želeo revoluciju, koja je danas zaboravljena; svetu u kojem je sve bilo prožeto milošću (i nasiljem), kojih se danas svi odriču.

„Ignazio Buttitta: *Io faccio il poeta*“, *Tempo*, 11. I 1974. *Scritti corsari*, Torino, 1975. „Ignazio Buttitta: *I Act the Poet*“, *In Danger: A Pasolini Anthology*, City Light Books, 2010, str. 143–148, na engleski preveo Jonathan „Jojo“ Richman (da, taj Džonatan!).

ležen u bilo kojoj formi (film daleko nadmašuje Šašin roman, koji deluje više kao prilično oskudna skica za neki politički triler nego kao ubedljiva celina). Šaša je autor još jednog romana po kojem je Petri snimio film, *A ciascuno il suo* (1966, film 1967), kao i romana *Il contesto* (1971), po kojem Frančesko Rosi snimio svoj čuveni film o „Olovnim godinama“, *Izuzetni leševi* (Francesco Rosi, *Cadaveri eccellenti*, 1976).

⁴⁵ Skromnog porekla.

⁴⁶ Renato Guttuso (1912–1987), sicilijanski slikar, komunista, takođe iz Bagerije.

anaforično?⁴³ Poriče da on sam, pesnik, oseća ozlojeđenost, mržnju, gnev i nepravdu, u sukobima s vladajućom klasom. Sve to su osećanja naroda, koja on samo tumači. Ali upravo time Butita dokazuje suprotno. Zašto? Zato što njegovom knjigom dominira retorička figura mase izvučena iz velikog svečanog modela (kojem se zatim vraća). Taj model je dvosmislen, ali samo naizgled. To je model koji je tokom revolucionarnih godina u Rusiji bio izražen kroz dva glavna figurativna stila: formalizam i socijalistički realizam.

Sumarni potezi kojima Butita skicira narod su oni s nekog vrhunskog formalističkog „afiša“, dok njegov metar, koji oponaša strukturu oratorske dikcije s podijuma okićenog zastavama, zapravo sledi analitičke crte figure naroda iz socrealističkih prikaza. To je zbog toga što pesnik – pre nego što pozove da mu se presudi kao buržuju – primeњuje na sebe ono što propoveda masama. Butita bi sigurno morao da zna da se mase, naročito sicilijanske (kojima se ne može sporiti kapacitet za pobunu i gnev), nikada nisu uklapale u sliku koju je istorijska Komunistička partija imala o njima. Ta slika je *služila* partiji u njenim političkim taktikama, dok je, u drugoj instanci, *služila* pesnicima koji su pevali o tim taktikama. Pesnik koji je napisao „Jezik i narečje“ je prosto morao biti svestan toga. A opet, u tom načinu na koji je opisao mase – konvencionalnom i skoro lažnom – Butita nije bio nimalo neiskren. Slično viđenje masa, čiji zamah odgovara preciznosti komunističkog manirizma s početka XX veka, bilo je deo Butitine prave, to jest, formalne inspiracije. Oduvek je imao ambiciju da bude deo komunističkog rukovodstva: a ništa ne podstiče manirističko nadahnucće tako dobro kao rukovodstvo koje još uvek nije vlast i koje je, u nekim slučajevima, i dalje opozicija i skoro ilegalno.

Neruda (koga citira Šaša⁴⁴, u svom predgovoru za Butitinu knjigu) pravi je primer za tu vrstu poetskog rada. Ali dok je Neruda

⁴³ Pre opisa svakog osećanja koje obuzima ljude, pesnik kaže: „To ne kažem ja/ to kažu oni.“ („Non lu dicu io/ iddi u dicinu“; it., „Non lo dico io/ loro lo dicono.“)

⁴⁴ Leonardo Sciascia (1921–1989), sicilijanski pisac i političar. Između ostalog, napisao roman *Todo modo* (1974), po kojem je Elio Petri snimio istoimeni film (1976), možda najbrutalniji prikaz mentaliteta vladajućih demohrišćana zabe-

milostinje – umesto da se otvorи за refleksiju i komunikaciju o družačijem kvalitetu ljudske avanture, samog ljudskog iskustva.

Ali za razliku od Adorna (da navedem taj primer), koji je o potpuno istim problemima napisao nekoliko izvanredno temeljnih i lucidnih eseja („Rezignacija“, „Marginalije o teoriji praksi“, oba iz 1969, ali povodom iskustava iz 1968²) – samo zato da bi još jednom bio ignorisan ili ismejan od onih kojima je pokušao da se obrati – Pazolini je postigao nešto drugo: da takvi prvo zaneme, a zatim eksplodiraju od besa.

Danas bi takav efekat bilo teško postići, ma kojim sredstvima, kamoli ironijom i polemikom, u klasičnom, književnom smislu; ali tada je cela levičarska javnost bila u šoku. U takvom trenutku, kada su strasti na vrhuncu, kada se vodi tako ogorčeni i uzvišeni boj, i kada svaki malograđanin, koji iole drži do svoje reputacije „napredne“ osobe, izražava simpatije prema „buntovnoj omladini“, napadati studente... izražavati simpatije za policajce (ne i Policiju, napominje Pazolini), makar i kao prave „sinove siromašnih“... To je bilo previše, čak i od Pazolinija, koji je do tada već stekao reputaciju društvene napasti, ali na koju je javnost počela i da se navikava, što je rizik koji preti svakoj kritici. Pazolini je ciljao na mnogo širi skup problema, ali tom provokacionjom je naterao sve da ga saslušaju, makar na trenutak.

Ipak, za istinsku kritiku i promišljanje u tom trenutku nije bilo mesta. Tek kasnije – iako ne mnogo kasnije – tekst je dobio potvrdu, u primerima toliko brojnim da ih je ovde izlišno nabrajati. Skoro cela generacija, ili makar oni njeni istaknutiji „lidi“ i aktivisti, završila je u najcrnjem političkom konformizmu: nekadašnji radikalni levičari i nekonformisti postali su liberali, desničari, nacionalisti, korporacijski i državni službenici i, vrlo retko, još rigidniji „levičari“. Komunistička partija Italije (KPI), tada moćna politička snaga i glavna uzdanica Promene, ubrzao je pošla putem „istorijskog kompromisa“, da bi se onda pretvorila u mlaku koaliciju raznih elemenata iz levog, liberalnog centra.³

² Videti Porodičnu ili Anarhističku biblioteku; eseji su prevedeni u celini.

³ Grupe koje su se pojavile posle 1968, kao opozicija staroj levici – kao što su, između ostalih, *Potere operaio* (Radnička vlast, „operaisti“ Tonija Negrija,

Slika je ista ili vrlo slična i u drugim zemljama, uključujući, i to ne kao uzgredan primer, i bivšu Jugoslaviju. U međuvremenu, studentski, ali i socijalni protesti uopšte, ovde kod nas, srozali su se na nivo najobičnijeg cenjkanja, to jest, najplićeg oportunizma („Budimo nemogući, tražimo realno“, kao što su poručili studenti iz jednog od „uspešnijih“ protesta, onog u Zagrebu 2008–2009, čija je repriza, samo manje efektna, usledila i u Beogradu 2011). Niko se više ne podiže ni na prste, da bi bacio pogled makar malo dalje, u život, šta to zaista jeste ili bi trebalo da bude. Ali takvi protesti su samo na ogoljen način pokazali ono što je s tom orijentacijom bio problem od samog početka.

kasnije *L'Autonomia operaia organizzata*) i suparnička *Lotta contunia* (Borba se nastavlja) – sa svim svojim pomacima u retorici i nekim praksama (veća unutrašnja demokratija i neki novi, neposredniji oblici delovanja), zadržale su staro autoritarno jezgro i, u osnovi, agitatorski pristup (agitacija živom i pisanom rečju, agitacija nasiljem). Doslovno bez izuzetka, članstvo tih grupa se, već od prve polovine sedamdesetih godina, rasulo duž celog političkog spektra, od Crvenih brigada i drugih militantnih grupa, do socijalista i liberalnih partija. Pazolini je inače neko vreme podržavao grupu *Lotta continua*, uprkos razlici u stavovima, između ostalog i tako što je figurirao kao „zvanični“ urednik njenog časopisa (istoimenog), budući da su vlasti zahtevale da svake novine imaju nekog „odgovornog urednika“, odnosno, da tu poziciju zauzima osoba koja se profesionalno bavi novinarstvom. Istina je da je jedna od tekovina 1968., i to baš u Italiji, bio i „autonomizam“ (*autonomism, autonomie*, itd.), difuzni pokret, koji se proširio dobrim delom zapadne Evrope (sa Grčkom, kao važnom tačkom), i uticao na razne autonomističke eksperimente i oblike organizovanja, od skvotiranja i „socijalnih centara“ do novih neparlamentarnih pokreta (feministkinje, antinuklearni pokret, zeleni, sve do „antiglobalista“). Naravno, ideja autonomije imala je i druge izvore, mnogo starije od 1968. i Tonija Negrija, kao i druge sledbenike, kojima visokokonceptualni pristup „autonomista“, sa svim svojim kontradikcijama i fetišima, uopšte nije bio potreban, da bi razvijali sopstvena iskustva; još manje pristup onih koji su ideju autonomije sveli na način političkog organizovanja, radi ostvarivanja određenih „prava“ ili usvajanja novih zakona. Za širu sliku, počevši upravo od situacije u Italiji, proveriti navedene pojmove i pogledati esej Krisa i Odotea, „Varvari: nekontrolisana pobuna“ (u podnaslovu, „Kritika Imperija Antonija Negrija i Majkla Harta“, 2002), iz Porođične ili Anarhističke biblioteke.

stvenog načina života, opadanje sigurnosti u sopstvene vrednosti, što zatim prerasta u otvoreno odbacivanje (upravo to se dešava na Siciliji poslednjih godina, usled masovne emigracije mladih u Nemačku i na sever Italije). Simboli te brutalne i nimalo revolucionarne „devijacije“ kulturne tradicije jesu i likvidacija i omalovažavanje dijalekata, koji, iako statistički netaknuti – njima i dalje govori isti broj ljudi – više nisu ni način života, niti vrednost. Gitara dijalekta ostaje bez žica svakog dana.⁴⁰ Dijalekt još uvek ima mnogo novca, koji ne može da troši, i dragulja koje ne može da podari. Onaj ko govori na njemu je kao ptica pevačica u kavezu. Dijalekt je kao dojka koju su posisali i na koju sada pljuju (odricanje!). Ono što se (još uvek) ne može opljačkati je telo, njegove glasne žice, boja glasa, izgovor, mimika – koji ostaju isti kao i uvek. Ali to je puko preživljavanje. Iako još uvek posedujemo taj tajanstveni organ, telo „sa sjajem koji mu treperi u oku“, ipak smo „u isti mah siromasi i siročad“.

Ova pesma, tako savršeno tragična, ima ekvivalent u drugoj pjesmi, pod naslovom *Ozlojeđenost*.⁴¹ Njen zaključak (ekspresivno savršen) takođe ne ostavlja nikakvu nadu. Pesnik, dijalektalni i popularni (u gramšijevskom smislu), sabira osećanja siromašnih, njihovu „žuč“, njihov gnev, njihove eksplozije mržnje: ukratko, on nastupa kao njihov tumač, zastupnik; ali on sam, pesnik, jeste buržuj.⁴² Buržuj koji drži do svog privilegovanog položaja, koji želi mir u svojoj kući, da bi zaboravio ratove u kućama drugih, koji je pseto, od iste sorte kao i tlačitelji. On ne želi ništa, nije mu potrebno ništa, osim krunice da bi uveče recitovao Zdravo Marijo, i da nema nikog ko bi došao s gvozdenom žicom i obesio ga o banderu.

Pre tog „bezizlaznog“ zaključka, tako savršeno i sadistički jasnog, celo telo poeme počiva na suzdržanosti, kao retoričkoj figuri koja izražava ono što pesnik poriče. Šta to Butita poriče, uzastopno i čak

⁴⁰ Opet stihovi iz pesme, citirani ili parafrazirani, bez navodnika, sve do kraja pasusa.

⁴¹ „U rancuri“; it., „Il rancore“, 1969, *Io faccio il poeta*, 1972. <http://www.antiwarsongs.org/canzone.php?id=30123&lang=it> (Poslednji put posećeno 24. VIII 2014.)

⁴² Do kraja pasusa, parafrazirani stihovi iz pesme.

je da se italijanizacija Italije odvija uz veliki doprinos odozdo, upravo u obliku dijalekta i folklora (a ne tako da se dominantni književni jezik zamenjuje dominantnim jezikom korporacija, kao što je danas slučaj). Među ostalim tragedijama koje smo doživeli (i koje sam osetio lično, čulno), u poslednjih nekoliko godina došlo je i do tragičnog gubitka dijalekata, kao jednog od najbolnjih trenutaka gubitka stvarnosti (koja je u Italiji oduvek bila posebna, ekscentrična, konkretna: nikada centralizovana; nikada „vlast“).

To čišćenje dijalekata, zajedno sa specifičnom kulturom koju svaki od njih izražava – čišćenje usled akulturacije koju nameće nova vlast konzumerističkog društva, vlast centralizovanja i, samim tim, neuporedivo više fašistička od bilo čega zabeleženog u istoriji – tema je poeme jednog pesnika koji piše na dijalektu, i koja se i zove „Jezik i narečje“ (pesnik je Inacio Butita, a dijalekt sicilijanski).

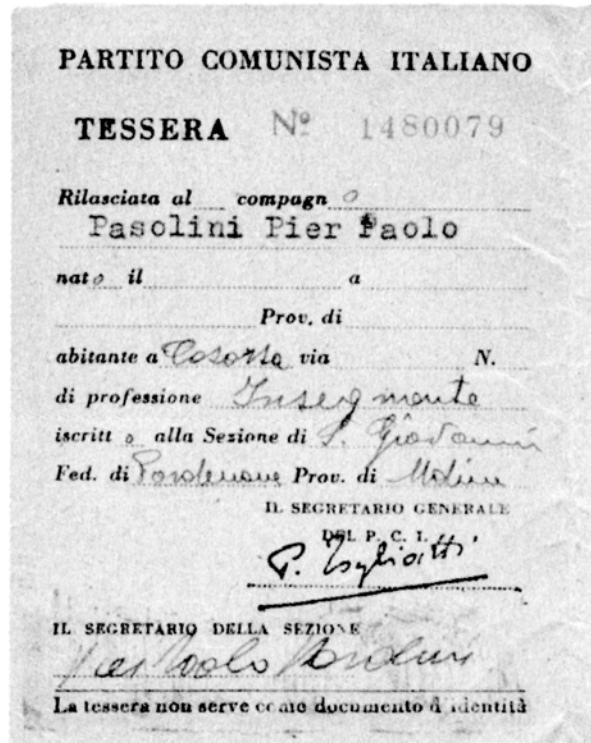
Ljudi su uvek suštinski slobodni i bogati: možete ih baciti u lance, svući do gola, začepiti im usta, ali oni ostaju suštinski slobodni; možete im oduzeti posao, pasoš, sto za kojim jedu, ali oni opet ostaju suštinski bogati. Zašto? Zato što oni koji imaju vlastitu kulturu i koji se kroz nju izražavaju mogu biti samo slobodni i bogati, čak i kada su ono što tako izražavaju (s obzirom na postojanje vladajuće klase) beda i nedostatak slobode.³⁹

Kultura i ekonomski uslovi se savršeno poklapaju. Neka siromašna kultura (poljoprivredna, feudalna, dijalektalna) realno „zna“ samo za svoje ekonomsko stanje i ona se kroz njega izražava siromašno, ali u skladu s beskrajnom složenošću postojanja. Kultura dospeva u krizu tek kada se u njene ekonomске uslove umeša nešto strano (što se danas dešava skoro stalno, zbog neprekidnog dodira s potpuno drugaćijim ekonomskim uslovima). Ta kriza je ono na čemu u seljačkom svetu istorijski počiva „razvoj klasne svesti“ (nad kojom večito lebdi bauk regresije). Prema tome, kriza je zapravo kriza vrednovanja sop-

U nastavku, još nekoliko tekstova koji se ili direktno nadovezuju na „KPI mladima“ i „Apologiju“ ili nas vode još dalje, ka viziji koju možda već imamo, zahvaljujući još nekim podsticajima, ali koja je kod Pazolinija poprimila zaista poseban oblik, s naglascima i zapažanjima koji su nam mogli doći samo od njega. Svi tekstovi potiču iz perioda 1967–1975, i mada nisu poređani hronološki, verno prenose Pazolinijeva kolebanja i preispitivanja iz tih burnih godina.

AG, na osnovu bukleta anarhije/ blok 45, od 22. VII 2014.

³⁹ U celom ovom pasusu Pazolini skoro doslovno parafrazira stihove Butitine pesme. Engleski i sicilijanski tekst mogu se pogledati na sledećoj adresi: <http://www.dieli.net/SicilyPage/Poetry/Buttitta.html> (poslednji put posećena 24. VIII 2014).

Pazolinijeva partiskska knjižica iz 1949, izdata od partiskske organizacije u Pordenoneu (Furlanija-Julijnska krajina). Iste godine bio je isključen iz partije, posle optužnice koja je protiv njega bila podignuta zbog „opscenog ponašanja i zavođenja maloletnika“. Posle suđenja 1950. i 1952.

osloboden je svih optužbi.

čemu je ljude učila njihova „siromašna“ kultura. Onda bi se možda moglo krenuti iz početka...

Buncam, svestan sam toga. Naravno, sadašnje ekonomске restrikcije, u kojima ima nečeg trajnog i koje nam svima, kao budućnost, nameću isti način života, mogu da znače samo jedno: da je, u očajničkoj nadi, bilo suviše lako prorokovati kako će istorija ljudskog roda od sada biti istorija totalne industrijalizacije i blagostanja, naime, „druga istorija“, u kojoj ni (stari) način života ljudi, niti marksistički način razmišljanja neće više imati nikakvog smisla. Možda je kulminacija te nastrane istorije već prošla, iako se još uvek ne usuđujemo da u to poverujemo; možda smo već počeli da se krećemo silaznom putanjom. Možda će ljudi onda moći da ponovo iskuse svoju prošlost, koju su veštački prevazišli i zaboravili, u nekoj vrsti bunila, mahnite nesmotrenosti.

Naravno (kao što sam pročitao kod Piovene)³⁷, ta obnova prošlosti dugo bi bila mukotrpna; bila bi to loša mešavina novog komfora i stare bede. Ali čak bi i taj svet pometnje i haosa, tog „deklasiranja“, bio sasvim dobar. Sve je bolje od ovog načina života, koji je naše društvo tako bezglavo gradilo.

U takvoj situaciji, posle skoro trideset godina, iznenada sam opet počeo da pišem na furlanskom narečju. Možda neću nastaviti s time.³⁸ Nekoliko stihova koje sam tako napisao, možda će ostati *unicum*. Međutim, oni su simptom jednog svakako nepovratnog fenomena. U vreme kada sam pisao na dijalektu (prvo furlanskom, zatim rimskom), nisam imao automobil. Putovao sam bicikлом, bez prebijene pare u džepu. I tako sve do svoje tridesete godine i kasnije. To nije bilo samo neko mladalačko siromaštvo. U celom tom siromašnom svetu oko mene, izgledalo je da dijalektima nije suđeno da nestanu, osim možda u nekoj budućnosti, toliko dalekoj da je delovala apstraktno. Izgledalo

³⁷ Guido Piovene (1907–1974), jedan od vodećih pisaca i novinara tog vremena.

³⁸ Te nove pesme na furlanskom dijalektu objavljene su 1975, zajedno sa onim starim: *La nuova gioventù. Poesie friulane 1941–1974* (Einaudi, Torino). To je poslednja knjiga koju je Pazolini objavio za života. Iz nje je preuzet i poslednji tekst iz ovog izbora.

Injacio Butita: „Ja sam pesnik“

Injacio Butita (Ignazio Buttitta, 1899–1997), sicilijanski pesnik, koji je dobar deo života proveo na severu i pisao na svom južnjačkom, sicilijanskom dijalektu (na Siciliji se konačno skrasio tek u svojim poznim pedesetim godinama, u Bageriji, svom rodnom mestu). Pored snažne socijalne i političke crte (Butita je bio socijalista, zatim komunista), njegova poezija se čvrsto držala svojih pučkih korena i izražavala svest o značaju lokalnih narečja, s čijim nestankom iščezavaju i mnogi drevni, jedinstveni oblici osećajnosti, znanja, iskustva, cele kulture. To je izrazio i u svojoj pesmi „Jezik i narečje“ (1970)³⁵, na koju se Pazolini ovde osvrće.

Već godinama unazad pričam o tome kako osećam veliku nostaliju za siromaštvo, svojim i drugih, i kako je pogrešno u siromaštvu videti zlo. Znam da su to reakcionarni stavovi, ali ipak sam ih izražavao, s ekstremno levičarskog stanovišta, iako ono nije bilo sasvim definisano, niti lako za definisanje. Danas, kada s tugom zatičem sebe okruženog ljudima koje više ne prepoznam – tom mladom generacijom, koju su učinili nesrećnom, nemuštom, tupom i tako arogantnom, zbog dodatnih hiljadu lira koje im je prosperitet iznenada gurnuo u džepove – imamo mere štednje, obavezno siromaštvo. Smatram da su vladine „mere štednje“ potpuno neustavne, a naročito me dovodi do besa kada pomislim da se to radi „u skladu“ sa Svetom godinom.³⁶ Ali kao „preteći znak“ povratka pravog siromaštva, to može samo da me raduje. Kažem, *siromaštva*, a ne *bede*. Prihvatio bih, naravno svako lično odricanje. Sve to bih nadoknadio kada bih na licima ljudi opet video onaj starinski osmeh; drevno poštovanje prema drugima, koje je u stvari bilo samopoštovanje; ponos zbog onoga

KPI mladima!

Beleške u stihovima za jednu proznu poemu

To je žalosno. Polemiku protiv
KPI trebalo je povesti u prvoj polovini
prošle decenije. Kasnite, dragi moji.
Nije važno što se tada niste ni rodili...⁴
Novinari iz celog sveta (uključujući
i one sa televizije) sada vam (kako se to valjda još kaže
na studentskom žargonu) ližu guzice. Ja ne, dragi moji.

Imate lica tatinih sinova.
Plava krv nije voda.⁵
Nosite isto zlo u očima.
Puni ste straha, nesigurni, očajni
(u redu!), ali isto tako znate kako da budete
siledžije, ucenjivači, čvrsti i neumoljivi:
to su malograđanske privilegije, dragi moji.

Kada ste se juče u Vale Đulija potukli
sa policajcima
ja sam saosećao s policajcima!
Zato što su policajci sinovi siromašnih.
Dolaze iz predgrađa, sa sela ili iz gradova.
Što se mene tiče, dobro znam
kako im je bilo kao deci i mlađićima;
dragocenih hiljadu lira, otac koji je i sam dečak,
zbog siromaštva, koje ne donosi autoritet.

³⁵ Ignazio Buttitta, „Lingua e dialettu“, it., „Lingua e dialetto“, 1970, iz zbirke *Io faccio il poeta (Ja sam pesnik)*, Feltrinelli, Milano, 1972.

³⁶ Papa Pavle VI je proglašio predstojeću 1975. „Godinom obnove i pomirenja“ (Anno Santo del Rinnovamento e della Riconciliazione; „Giubileo del 1975“).

⁴ Verzija iz L'Espresso, završni stih: „utoliko gore po vas“.

⁵ Verzija iz L'Espresso, stih pre ovog: „Mrzim vas, kao što mrzim i vaše očeve.“

Majka bezosećajna kao portir, ili nežna,
zbog neke boljke, kao ptičica;
brojna braća; straćara
između bašti s crvenom žalfijom (na tuđoj zemlji,
isparcelisanoj); prizemlje
odmah iznad kanalizacije; ili stanovi u nekoj džinovskoj
oronuloj zgradi, itd., itd.

Pogledajte samo kako su obučeni: kao pajaci,
s tom grubom odećom koja zaudara na vojnička
sledovanja i običan svet. Najgore je, naravno,
to psihološko stanje na koje su svedeni
(za jedva četrdeset hiljada lira mesečno):
nema više osmeha,
nema više prijateljstva sa svetom,
odvojeni,
isključeni (isključenost kojoj nema ravne)
poniženi gubitkom kvaliteta koji bi ih ubrajao u ljudska bića,
zato što su policajci (mržnja rađa mržnju).

Imaju dvadeset godina, vaši su vršnjaci, dragi i drage moje.
Očigledno se slažemo u osudi institucije policije.
Ali samo probajte da napadnete pravosuđe i dobićete svoje!
Ti dečaci policajci, koje ste vi, tatini sinovi,
i vaše sveto siledžištvo (u duhu tradicije
Rizordimenta⁶) prebili toljagama,
pripadaju drugoj društvenoj klasi.

Juče, u Vale Đulija, mogli smo da vidimo fragment
klasne borbe: i u njoj ste vi, dragi moji (iako s pravim
razlogom), bili bogati, dok su policajci
(koji su se našli na pogrešnoj strani)
bili siromašni. Nema šta,
divnu ste pobedu odneli! U slučajevima poput ovog,
cveće ide policajcima. *Popolo, Corriere della sera, Newsweek i Mond*

hove neizrecivost koju samo život dopušta da iskusimo i pojmi-
mo. A pošto nisam ni svetac, ni mistik, nemam nikakvo iskustvo
o nebeskom blaženstvu. Ali sve više me zadiraju egzemplar-
no jedinstvo koje su neki najveći sveci, kao što je, recimo, sveti
Pavle, ostvarili između aktivnog i kontemplativnog života. I to
dvostruko lice ljudskog, ta dvostruka težnja imaginacije, ka ute-
lovljenju i samorefleksiji, jeste ono što pokušavam da prikažem
na tim stranicama, istrgnutim iz mog svakodnevnog života.³⁴

Jean-Michel Gardair, „An Interview with Pier Pasolini“, *Stanford Italian Review*, Vol. II, No. 2, Fall, 1982, str. 46–8. „Entretien avec Pier Paolo Pasolini“, *Le Monde*, 26. II 1971.

³⁴ U razgovoru sa Žanom Difloom, Pazolini najavljuje ovu zbirku pesama na nešto drugačiji način: „*Duflot*: Dajući prednost povratku mitovima više nego obavezama u političkoj aktualnosti, ne okrećete li ledja svakom obliku realizma? *Pasolini*: Moje precizno mišljenje u vezi s tim jest da je realist samo onaj tko vjeruje u mit, i obratno. *Duflot*: Možete li očitovati ovaj aforizam kroz svoje djelo? *Pasolini*: Znate da pripremam film o svetom Pavlu, o religioznoj ideologiji njegovog vremena, to jest, globalno, o gnosticizmu kroz različite struje mišljenja helenističkog perioda. (*San Paolo: Progetto per un film su san Paolo*, Einaudi, Torino, 1977, neostvareni scenario.) Upravo u vezi s tim otkrivam sve više, studirajući malo-pomalo mistike, da je drugo lice misticizma upravo ‘činjenje’, ‘djelovanje’, ‘akcija’. Uostalom, buduća zbirka pjesama koju ću objaviti bit će naslovljena *Trasumanar e organizzar*. Tim izrazom želim reći da je drugo lice ‘transhumanizacije’ (riječ je Danteova, u ovom apokopiranom obliku), ili duhovnog uzača (nadljudskog), upravo organizacija. U slučaju svetog Pavla, drugo lice svetosti, ponesenosti u treće nebo, jest organizacija crkve. Moglo bi se mnogo reći o narodima koji, po našem mišljenju, postupaju samo na praktičan, pragmatičan način: zapravo su asketski i duboko religiozni.“ P. P. Pasolini, „Il sogno del Centauro. Incontro con Jean Duflot, 1969–1975“, *Saggi sulla politica e sulla società*, 1999, str. 1461–1462. Preuzeto iz G. Zigaina, *Pasolini i smrt*, str. 168–169. Preveo Viktor Tadić.

⁶ It., risorgimento: preporod. Period ujedinjenja Italije, 1815–1871.

Duzepe Dentile (Giuseppe Gentile), Marija Kalas i Pazolini,
na snimanju filma *Medea*, 1969.

GARDER: Ali da se vratimo na vaše pesme i zaključimo ovaj razgovor pitanjem s kojim je trebalo da ga započnemo: možete li da objasnite naslov vaše nove zbirke?

PAZOLINI: „Trasumanar“ je pojam kojim Dante u *Raju* označava neizrecivost mistične askeze.³³ „Organizzar“ je, naravno, parodijska suprotnost. U stvari, više ne verujem u dijalektiku i kontradikcije već samo u čiste suprotnosti. Ne pretvaram se da pretačem u sti-

³³ Danteov neologizam iz prvog pevanja *Raja*: „Trasumanar significar per verba/ non si poria; però l'esempio basti/ a cui esperienza grazia serba“; „Za nadljudsko to stanje riječi nema/ stog tek je primjer dovoljan da znaju/ kojima milost to iskustvo spremu“. *Raj*, Pjevanje I, stihovi 70–73. Preuzeto iz, Giuseppe Zigaina, *Pasolini i smrt: Mit, alkemija i semantika „blistajućeg ništavila“*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990, str. 201. Preveo Viktor Tadić.

ližu vam guzice. Vi ste njihova deca, njihova nada, njihova budućnost: ako vam nešto prigovaraju, to sigurno ne znači da se spremaju za klasni rat protiv vas! Ako ništa drugo, to može biti samo stara porodična svađa.

Naime, onima koji stoje izvan vaše borbe, intelektualcima ili radnicima, mora da je smešna ideja da mladi buržuji daju infuziju starim buržujima, i da stari buržuju trpaju u zatvore mlade buržuje. Hitlerovo vreme polako se vraća: buržoazija voli kada je kažnjava sopstvena ruka.

Neka mi oproste moja mlađa braća, njih hiljadu ili dve, koji se bore u Trentu i Torinu, u Paviji ili Pizi, u Firenci i pomalo ovde u Rimu, ali ovo moram da kažem: studentski pokret se ne bavi čitanjem Jevandelja, što mu njegovi sredovečni laskavci pripisuju, da bi se opet osetili mladim i stekli ucenjivačko devičanstvo; studenti realno znaju samo za jedno: za moralizam svojih očeva sudija i eksperata, za konformističko siledžijstvo svoje starije braće (koji idu stopama očeva, naravno), za mržnju koju njihove majke, seljačkog porekla, makar i veoma dalekog, gaje prema kulturi.

Sve to znate, draga deco. A znate na osnovu dva neodoljiva osećanja: na osnovu svesti o vašim pravima (demokratija uzima u obzir samo vas, to je dobro poznato) i želje za vlašću.

Da, vaše parole se stalno vrte oko osvajanja vlasti.⁷

⁷ Verzija iz *L'Espresso*: „... vaše strašne parole...“

U vašim bradama vidim nemoćnu ambiciju;
 u vašim bledim licima očajnički snobizam,
 u vašim unezverenim pogledima seksualnu disocijaciju,
 u vašem dobrom zdravlju aroganciju, u vašem lošem zdravlju prezir
 (samo kod onih među vama koji dolaze iz najniže
 srednje klase ili iz nekih radničkih porodica,
 u tim poremećajima ima nečeg plemenitog:
 upoznajte sebe i školu iz Barbiane!).⁸

Okupirate univerzitete⁹
 i kažete kako istu ideju
 treba preneti mladim radnicima.

I dobro: da li će se *Corriere della sera* i *Popolo*, *Newsweek* i *Mond*
 zaista potruditi da shvate njihove probleme?
 Da li će se policija ograničiti na nešto malo batina
 u nekoj okupiranoj fabrići?

(Ali kako uopšte možete da pomislite
 da bi neki mladi radnik mogao da okupira fabriku
 a da posle tri dana ne počne da gladuje?

A vi čete, draga deco, okupirati univerzitete,
 i dati radničkoj deci pola svojih primanja, istina skromnih,
 koja vam šalju roditelji,
 tako da zajedno s vama
 okupiraju svoje fabrike? Žao mi je.)¹⁰

⁸ La scuola di Barbiana: eksperimentalna škola za siromašnu decu, koju je u selu Barbiana, početkom šezdesetih godina prošlog veka, osnovao buntovni katolički sveštenik Lorentzo Milani Kompareti (Lorenzo Milani Comparetti, 1923–1967). Don Lorentzo Milani je bio žestoki kritičar klasno podeljenog društva i njegovog obrazovnog sistema, a neki njegovi učenici su kasnije afirmisali socijalističke ideje (videti, *Lettera a una professoressa*, 1967, knjiga koju je napisalo osmoro Don Milanijevih učenika).

⁹ Verzija iz *L'Espresso* (16. VI 1968), još dva stiha na kraju prethodne strofe: „Reformisti! Reifikatori“

¹⁰ Stihovi iz zgrade se nalaze u verziji objavljenoj u *L'Espresso*. Ovde su ubaćeni u glavni tekst, umesto samo u fusnote, zato što se dobro nadovezuju na prethodnu strofu.

PAZOLINI: Uglavnom su pisane u formi dnevnika; pesme kao beleške, neke iskrene, direktne, neke napisane s crnim mislima, hoću da kažem, komponovane sa estetskim osećajem da se pišu beleške.

GARDER: O čemu govore?

PAZOLINI: Pokušao sam da ih razvrstam, iako one u stvari čine jednu poemu, koja se stalno obnavlja i prekida. Ali mogu se uočiti tri relativno povezane grupe. Prvu grupu čine „građanske“ pesme, posvećene, na primer, papi Piju XII, kao zagovorniku religije bliske hitlerovskoj ideologiji ili jevrejskom Zakonu, koja počiva na veri i nadi, ali nikako i na milosrđu; ili Panagulisu³⁰, napadu na Rudija Dučkea³¹, smrti Ho Ši Mina, ubistvu Kenedija. Druga grupa, koju čine politički eksplicitnije pesme, govori o mojim ambivalentnim vezama, koje sam upravo spomenuo, s današnjem revolucionarnom omladinom, s levičarskim pokretom, itd. Treća grupa pesama je dnevnik mog najintimnijeg života, koji sam bestidno izložio javnosti. Ali na neki čudan način, tu je i veliki broj pesama nadahnutih mojim prijateljstvom s Marijom Kalas.³²

³⁰ Aleksandros (Alekos) Panagulis (1939–1976): grčki pesnik i političar. Pokušao atentat na vođu vojne hunte (1967–1974), pukovnika Jorgosa Papadopolusa, 1968, posle čega je bio uhapšen i mučen u zatvoru. Poginuo u saobraćajnoj nesreći 1976, za koju se veruje da je bila inscenirana. Prevođen na italijanski, a Pazolini je napisao predgovore za dve njegove zbirke: *Altri seguiranno: poesie e documenti dal carcere di Boyati* (Drugi će nas slediti: poezija i dokumenti iz zatvora Bojati, 1972) i *Vi scrivo da un carcere in Grecia* (Pišem vam iz zatvora u Grčkoj, 1974).

³¹ Rudi Dutschke (1940–1979): jedna od najpoznatijih figura Socijalističkog saveza nemackih studenata (Sozialistische Deutsche Studentenbund). Poznat po ideji o „dugom maršu kroz institucije“, koja je možda najviše doprinela racionalizaciji realpolitičke orientacije među radikalnim elementima iz šezdesetih godina XX veka. Žrtva atentata iz 1968, koji je preživeo, iako s teškim posledicama.

³² Maria Callas (1923–1977). Pazolini je ove pesme počeo da piše za vreme snimanja filma *Medea* (1969), sa Marijom Kalas u glavnoj ulozi.

uzalud tragao za njim, dogodio spontano. Većina reči i figura koje su činile osnovu moje ranije poezije, potpuno su nestale iz ove poslednje zbirke.

GARDER: Da li je to toga došlo zahvaljujući proširivanju vaših kulturnih horizonta?

PAZOLINI: Znate, moje kulturni horizonti su se u stvari suzili. Nisam više onaj strastveni čitalac od pre deset godina. Film me je napravio manje civilizovanim, manje kulturnim, kao i sve filmske stvaraoca. Ne, dakle; samo sam stariji. I otkrio sam da biti stariji znači imati manje budućnosti pred sobom, što za uzvrat znači veću slobodu. Opsednutost budućnošću je to što čoveka sprečava da bude slobodan. Izmišlja bezbroj dužnosti, samo zato da bi izbegao nepodnošljivu ideju o slobodi. Slično tome, pojam budućnosti je ono što izobličuje ideologije, bilo da je reč o katolicizmu, marksizmu ili maklujanovskom liberalizmu, s njegovom mitskom perspektivom neodređenog blagostanja. Uglavnom, za mene je to bilo manje obogaćivanje kroz nova iskustva i čitanja, a više oslobođenje od onog neminovno licemernog, prevarantskog i beskrupuloznog mladića koji je govorio u mojim prvim pesmama.

GARDER: Kako se ta evolucije ispoljava u vašoj poeziji?

PAZOLINI: Pre svega, kroz određeni humor. U mojim ranijim pesmama i romanima moglo je biti tragova komike, ali ne i humora. To je zbog nečega što jedva mogu da objasnim samom себи: pošto sam izgubio sve iluzije, ipak sam nastavio da živim, ponašam se i pišem kao da ih još uvek imam. Na primer, iako više ne verujem u revoluciju, želim da ostanem na strani mladih koji se bore za nju. Pisanje pesama je takođe iluzija, a ipak ih i dalje pišem, iako poezija odavno nije onaj čudesni klasični mit, koji me je zanosio kao mladića. Za jednog mladog pesnika iz četrdesetih i pedesetih godina, bilo je nepojmljivo da piše za svoje savremenike: neminovno je pisao za potomstvo, sa svom retorikom koju to podrazumeva.

GARDER: U kom smislu su vaše nove pesme formalno drugačije?

Ovo su banalna zapažanja;
ucenjujem vas. Ali sve to je uzalud:
zato što ste buržui, a to znači
antikomunisti. A radnici, oni su
još uvek u 1950. i još dalje.
Ideja drevna koliko i Pokret otpora
(koju je trebalo napasti pre dvadeset godina
i utoliko gore po vas što se tada niste ni rodili)
još uvek plamti u grudima ljudi iz predgrađa.
Možda radnici ne govore ni francuski, ni engleski
i možda ima samo jedan, siromašak, koji noću, u svojoj
partijskoj celiji,
pokušava da nauči koju reč ruskog.

Prestanite da mislite na svoja prava,
prestanite da tražite vlast.
Iskupljena buržoazija mora se odreći svih svojih prava
i proterati iz svoje duše, jednom za svagda,
ideju vlasti. Sve to je liberalizam: ostavite to
Bobiju Kenediju.¹¹

¹¹ Verzija iz *L'Espresso*, cela strofa:

„Ako Dalaj Lama zna da je Dalaj Lama
onda on nije Dalaj Lama (Arto):
prema tome, profesori
– vi, koji ćete uvek želeti da budete profesori –
nikada vi nećete postati učitelji:
ni vi, ni vaš Đui; koliko god se upinjali,
to vam nikada neće uspeti.“

„... ni vi, ni vaš Đui...“ Luigi Gui (1914–2010), jedno vreme ministar obrazovanja (kasnije ministar unutrašnjih poslova i ministar odbrane), iz Demohrišćanske stranke. Pazolini se osvrće i na dva Artoova „Obraćanja Dalaj Lami“, prvo iz 1925, kada je Dalaj Lamu video kao saveznika u borbi protiv zapadnjačkog racionalizma, i drugo, iz 1946, u kojem Dalaj Lamu i tibetansko sveštenstvo osudio kao despotske mistifikatore, manipulatore i akademike, oličenje istog onog racionalizma koji zagađuje i Zapad. (Antonin Artaud, „*Adresse au Dalaï-Lama*“,

Znanje se stiče okupiranjem fabrike,
a ne univerziteta: vaši laskavci (komunisti takođe)
ne govore vam prostu istinu: da ste nova
idealistička sorta kvalunkvista, kao i vaši očevi,
da, kao i vaši očevi, koji su i dalje deca.

Evo,
Amerikanci, vaši divni vršnjaci,
sa svojim glupim cvećem,
izmišljaju novi revolucionarni jezik!
Izmišljaju ga svakog dana!
Ali vi to ne možete jer u Evropi već postoji jedan:
zar ste ga zaboravili?
Da, zaboravili ste ga (na veliko zadovoljstvo
Timesa i Tempa). Zaboravili,
dok s glupim provincializmom grabite
„sve više ulevo“.

Začudo,
zaboravili ste revolucionarni jezik siromašnih,
onaj stari, *toljatijevski*, zvanični
jezik Komunističke partije,
da biste usvojili njegovu jeretičku verziju,
ali isključivo na osnovu najplićeg žargona
sociologa bez ideologije (ili izlapelih partijskih birokrata).

S takvim jezikom,
na rečima polažete pravo na sve,
dok praktično tražite samo ono
na šta (kao dobra buržujska deca) ionako imate pravo:
niz hitnih reformi,
primenu novih pedagoških metoda
i obnovu državnog organizma.
Bravo! O, sveta osećanja!

La Révolution Surrealiste, no. 3, 15. IV 1925; „*Adresse au Dalaï-Lama*“, 1946,
Oeuvres Complètes, Paris, Gallimard, 1976, Tome 1, vol.1, str. 18.)

TRASUMANAR E ORGANIZZAR: Razgovor s P. P. Pazolinijem

Žan-Mišel Garder, 1971.

Pazolini filmski režiser je neko vreme zasenjivao Pazolinija pisca. Onda su se, u kratkom razmaku, pojavili šest tragedija²⁸ i jedna zbarka eseja²⁹, ali i knjiga pesama *Trasumanar e organizzar* (Milano, Garzanti 1971), koja je razbila poetski muk koji je trajao još od zbirke *Poesia in forma di rosa* (Poezija u obliku ruže, 1964).

Ž. M. Garder

GARDER (Jean-Michel Gardair): Da li je vaše čutanje bilo posledica neke „poetske krize“?

PAZOLINI: Recimo da sam posle zbirke *Poesia in forma di rosa* imao osećaj da sam iscrpeo određeni lingvistički svet, uživanje u nekim izvorima, nekim rečima. Nisam odmah prekinuo s tim; u stvari, prvo sam pokušao da obnovim sebe, po svaku cenu. Ali za tako nešto nije dovoljna snaga volje. Nema preporoda bez istinskog unutrašnjeg preporoda. I tako sam se, u međuvremenu, radije izražavao kroz druge: kroz svoje glumce, kroz likove iz mojih tragedija. A kada sam, pre otprilike dve godine, ponovo počeo da pišem poeziju, shvatio sam da se poetski preporod, kojem sam se nadao i

²⁸ *Orgia*, (1966–1970) 1968; *Porcile*, (1967–1972), 1968; *Calderón* (1967), 1973; *Affabulazione* (1966–1970), 1977; *Pilade* (1966–1970), 1977; *Bestia da stile* (1966–1974), 1977.

²⁹ *Dal Laboratorio (Appunti en poète per una linguistica marxista)* (1965), *Il codice dei codici* (1971), etc., nešto kasnije objedinjeni u zbirci, P. P. Pasolini, *Empirismo eretico*, Milano, Garzanti, 1972.

Masa intelektualaca koja se oslanjala na vas, na osnovu marksističkog pragmatizma ekstremista, koja je borbu za građanska prava ugradila u svoj progresivni kodeks, odnosno, u svoj levičarski konformizam, u stvari samo igra po diktatu vlasti: što je neki progresivni intelektualac fanatičnije ubeđen u vrednost svog doprinosa ostvarenju građanskih prava, utoliko više prihvata suštinski socijaldemokratsku ulogu koju mu vlast nameće, i tako, kroz zalaganje za lažna i sveobuhvatna građanska prava, ukida svaku pravu drugost. *Vlast se sprema da preuzme progresivne intelektualce kao svoje sveštenstvo.* Ona je već počela da izdaje nevidljive propusnice u svoje nevidljive odaje, tako što im u džepove gura nevidljive članske karte.

Naspram svega toga, ostaje vam (verujem) da prosto i dalje budete svoji: a to znači da budete uvek neprepoznatljivi. Da odmah zaboravite na svoj veliki uspeh i nastavite, neustrašivo, uporno, večito protiv; da zahtevate, da želite, da se poistovеćujete sa svime što je drugačije; da skandalizujete; da hulite.

„Intervento al congresso del Partito radicale“, *Saggi sulla politica e sulla società*, Mondadori, Milano 1999, str. 706–715.

Neka srećna zvezda buržoazije bude uz vas!
Ošamućeni od pobeđe nad mladim policajcima,
koje je siromaštvo primoralo da budu sluge
(i opijeni zanimanjem buržoaskog javnog mnjenja,
prema kojem se ponašate kao žena koja, bez ljubavi,
ignoriše i muči bogatog udvarača),
gurnuli ste u stranu jedini zaista opasan instrument
za borbu protiv vaših očeva:
komunizam.

Nadam se da ste shvatili,
da glumeći puritanizam
samo udaljavate sebe
od prave revolucionarne akcije.
Ali hajde, deco, napred, napadnite sindikate!
Napadnite partijske célige!
Okupirajte Centralni komitet; napred, napred,
podignite kamp ispred Botegone!¹²
Ako već hoćete vlast, onda, ako ništa drugo,
preuzmите vlast u Partiji, koja,
iako u opoziciji (i u prilično lošem stanju,
ako pogledate autoritet te gospode
u skromnim dvorednim odelima, ljubitelja boćanja, majstora nedorečnosti,
malograđanskih vršnjaka vaših glupih očeva)
makar teoretski ima za cilj uništenje svake vlasti.
Sumnjam da će ona sama, u međuvremenu, odlučiti
da uništi ono što je u njoj buržoasko,
čak i uz vaš doprinos,
zaista sumnjam u to, zato što,
rekao sam već, plava krv nije voda...

U svakom slučaju: KPI mladima!

¹² Botegone, popularni naziv za kuću u (ulici) Via delle Botteghe Oscure br. 5, u Rimu, u kojoj se nalazilo sedište KPI.

Ali šta vam u stvari predlažem? Šta vam savetujem? Na šta vas nagovaram?
 Kajem se, kajem se!
 Izabrao sam put manjeg zla,
 neka sam proklet. Ne slušajte me.
 Ah ah ah
 ucenjivač je ucenjen,
 počinjem da trubim ovde, u ime zdravog razuma.
 Prekidam na vreme,
 da spasim sebe
 od fanatične podvojenosti i dvosmislenosti...
 Ali došao sam do ivice srama...
 (Bože, da li zaista moram da razmotrim mogućnost
 da se u građanskom ratu borim na vašoj strani
 i tako odbacim svoju staru ideju o revoluciji?)

naročito na onim kulturnim nivoima koji se smatraju višim, po pravilu reaguje loše.

Šta time hoću da kažem?

Pošto su ekstremisti, o kojima sam govorio u prvom paragrafu svog izlaganja, usvojili građanska prava u marksističkoj verziji, građanska prava su postala ne samo deo svesti već i dinamike cele italijanske vladajuće klase koja veruje u progres. Ne mislim na vaše simpatizere. Ne mislim ni na sve one do kojih ste uspeli da dođete, u najudaljenijim i najrazličitijim mestima, što je činjenica na koju ste s pravom ponosni. Mislim na socijalističke intelektualce, na komunističke intelektualce, na intelektualce s katoličke levice, na intelektualce uopšte, *sic et simpliciter* („prosto naprsto“): u toj masi intelektualaca – zahvaljujući vašem uspehu – vaša neukrotiva strast za slobodom bila je kodifikovana i poprimila sigurnost konformizma, a kroz „model“ koji su mladi ekstremisti uvek spremni da oponašaju, čak i terorizma i demagogije.

OSMI PARAGRAF

Svestan sam da je ovo što govorim veoma ozbiljno. S druge strane, to je bilo nužno. Šta bih inače radio ovde? Naznačiću vam – u času opravdane euforije na levici – ono što po meni predstavlja najveću i najgoru opasnost koja nam preti, naročito nama intelektualcima, u bliskoj budućnosti. To je nova *trahison des clercs* (izdaja intelektualaca²⁷): novi pakt; nova pristupnica; nova predaja pred *fait accompli* (svršenim činom); novi režim, makar samo u obliku nove kulture i novog kvaliteta života.

Ponoviću ono što sam rekao na kraju petog paragrafa: konzumerizam je u stanju da stvori nove, *nepromenljive* društvene odnose, kroz novi oblik proizvodnje, „tako što će kao kontekst za svoju hedonističku ideologiju stvoriti kontekst lažne tolerancije i lažnog laicizma: to jest, lažnog ostvarenja građanskih prava.“

²⁷ Aluzija na čuveni esej Žilijena Bende, *Izdaja intelektualaca* (Julian Benda, *La trahison des clercs*, 1927; Socijalna misao, Beograd, 1996; Politička kultura, Zagreb, 1997).

meni: drugost ne postoji samo u klasnoj svesti i revolucionarnoj marksističkoj borbi. Ona, sama po sebi, postoji i u kapitalističkoj entropiji. Tu poprima (ili bolje rečeno, trpi, često strašno) svoju konkretnost, svoju činjeničnost. Ono što ta drugost jeste i ono od čega se ona sastoji jesu dve kulturološke činjenice. Između te dve činjenice vlada odnos zloupotrebe, često užasne. Sve do sada, prava uloga marksizma bila je da taj odnos preobrazi u onaj dijalektički: u dijalektički odnos između kulture vladajuće klase i kulture potčinjene klase. Takav dijalektički odnos neće biti moguć u kontekstu u kojem kultura potčinjenih nestaje, u kojem se ona uklanja i zapravo ukida, da tako kažem. Zato se moramo boriti za očuvanje svih oblika kulture, alternativnih i potkulturnih. I to je ono što ste vi radili od početka, naročito poslednjih godina. Uspevalo vam je da te alternativne i potkulturne oblike kulture pronalazite svuda: u centru grada i u najudaljenijim, zamrlim, nepristupačnim zabitima. To ste radili bez respekta prema bilo kom ljudskom autoritetu, bez lažnog dostojanstva, ne podležući nijednoj uceni. Niste se plašili ni kurtizana, ni publikana²⁶, niti – i to sve govorи – fašista.

SEDMI PARAGRAF

Gradska prava su u suštini prava drugih. S druge strane, koncept drugosti je skoro neograničen. U svoj dobroti i beskompromisnosti, niste pravili razliku. Do kraja ste se zalagali za svaki mogući oblik drugosti. Ali nešto moram da primetim. Jedna vrsta drugosti se tiče većine, dok se druga vrsta drugosti tiče manjina. Problem uništenja kulture potčinjene klase, koje se opaža kao uklanjanje dijalektalne drugosti i, samim tim, kao pretnja, problem je koji se tiče većine. Problem razvoda se tiče većine. I pitanje abortusa se tiče većine. U stvari, radnici i seljaci, muževi i žene, očevi i majke, jesu ta većina. U kampanjama za pravo na razvod i abortus, imali ste velikog uspeha u odbriani drugosti uopšte. To je, kao što dobro znate, velika opasnost. Za vas – iako vi znate kako da reagujete – ali i za celu zemlju, koja,

Apologija

Šta je „loša poezija“ (kao što je, prepostavljam, „KPI mladima!“)? To je vrlo prosto: loša poezija je ona koja sama po sebi ne prenosi ono što je autor htio da kaže; to je ona poezija u kojoj konotacije u isti mах izobličuju i zamagljuju značenje.

Kao što znamo, poezija izvlači svoje znake iz različitih semantičkih polja, koje dovodi u vezu, često proizvoljno; od svakog od tih znakova ona zatim pravi neku vrstu stratifikacije, u kojoj svaki sloj odgovara značenju nekog znaka, izvučenog iz određenog semantičkog polja, ali privremeno povezanog s drugima (uz pomoć demona).

Prema tome, da, loša poezija se može razumeti, ali za to je potrebna dobra volja.

Sumnjam u dobru volju mnogih čitalaca ove loše poezije; između ostalog i zato što bih, u mnogim slučajevima, od njih morao da očekujem „lošu volju iz dobre namere“. Drugim rečima, političku strast koja vredi isto koliko i moja, koja ima svoje nade i ogorčenja, svoje idole i svoju mržnju.

Neka bude jasno da sam ovu lošu poeziju napisao u nekoliko registara istovremeno: i da su oni „rascepljeni“, ironični i samironični. Sve je rečeno pod znacima navoda. Deo o policajcima je komad *ars retorica* (retoričkog umeća), koji bi neki ludi pisar iz Bolonje, u ovom slučaju, možda definisao kao „captatio malevolentiae“¹³ (izazivanje zlobe); prema tome, ti znaci navoda su sastavni deo provokacija. Nadam se da loša volja mojih dobrih čitalaca „prihvata“ provokaciju, zato što je reč o provokaciji koja stiže sa blagonaklonog nivoa. (Provokacije koje se ne mogu prihvati su samo one koje stižu od

²⁶ U starom Rimu, javni službenici, koji su ubirali putarine i porez.

¹³ Aluzija na latinsku retoričku tehniku, *captatio benevolentiae*, izazivanje ili sticanje naklonosti u obraćanju publici.

Valle Giulia, drugi dan, 1. III 1968.

fašista i policije.) Takvi citati su, na primer, ona dva dela u kojima govorim o starim radnicima koji noću idu u svoje partijske ćelije da bi učili ruski i evoluciju onih starih, prekaljenih članova KPI; iako je činjenica da takvi radnici i takve osobe iz KPI objektivno odgovaraju „stvarnosti“, oni su, u ovoj poemi, retoričke i paradoksalne figure – ali i dalje provokativne.

Jedini deo koji nije provokativan, iako izražen glupim tonom, jesu one reči u zagradi, na samom kraju. Tu sam, na pozadini od jednog ironičnog i gorkog prizora (nisam mogao da se otarasim demona koji me je opseo odmah posle sukoba u Vale Đulija i zato ovde insistiram na hronologiji, zbog onih koji nisu filolozi) postavio „pravo“ pitanje. Dilema pred koju nas postavlja budućnost glasi: građanski rat ili revolucija?

Ne mogu da se ponašam kao mnoge moje kolege, koje se pretvaraju da brkaju te dve stvari (ili im to zaista uspevali), i koje, zaražene „studentskom psihozom“, naglavačke hrle studentima u susret (da bi

i kulti kapitalizma oni nikada nisu suprotstavljali neku alternativu već prosto neku drugost. Drugost koja bi neminovno radikalno promenila postojeće društvene odnose: odnosno, u antropološkom smislu, postojeću kulturu.

„Društveni odnos“ oličen u odnosu između kmeta i feudalnog gospodara u osnovi se ne razlikuje mnogo od odnosa između radnika i gazde u industriji: u svakom slučaju, reč je „društvenom odnosu“ za koji se pokazalo da se može promeniti.

Ali šta ako je „druga industrijska revolucija“ – pomoću novih, neograničenih mogućnosti, koje joj stoje na raspolaganju – uspela da stvori društvene odnose koji su *nepromenljivi*? To je veliko i možda tragično pitanje koje se danas postavlja. I to je krajnji smisao totalne građanizacije (*borghesizzazione*) koja se odvija u svim zemljama: u velikim kapitalističkim zemljama na vrlo određen način; u Italiji, na dramatičan.

S tog stanovišta, izgledi kapitalizma su prilično ružičasti. Potrebe koje je podsticao stari kapitalizam u osnovi su bile slične osnovnim potrebama. Nasuprot tome, potrebe koje je novi kapitalizam u stanju da podstakne su potpuno i savršeno suvišne i veštačke. To je razlog zašto se, preko tih potreba, novi kapitalizam neće ograničiti na to da istorijski promeni samo jedan tip čoveka već samo čovečanstvo. Treba dodati da konzumerizam može da stvori *nepromenljive* „društvene odnose“ ili tako što će, u najgorem slučaju, stari klerofašizam zameniti novim tehnofašizmom (to bi se moglo dogoditi samo ako ovaj drugi uspe da se predstavi kao antifašizam) ili, što je verovatnije, tako što će kao kontekst za svoju hedonističku ideologiju stvoriti kontekst lažne tolerancije i lažnog laicizma: to jest, lažnog ostvarenja građanskih prava.

U oba slučaja, prostor za pravu revolucionarnu *drugost* biće ograničen na utopiju ili na sećanje, što će ulogu marksističkih partija svesti na onu socijaldemokratsku – iako bi to, sa istorijskog stanovišta, bilo nešto potpuno novo.

ŠESTI PARAGRAF

Dragi Panela, dragi Spadača, dragi radikalni prijatelji, pokazali ste pravo svetačko strpljenje preva svima, samim tim, i prema

Tragedija ekstremista se, dakle, sastoji u tome što su borbu, koju su verbalno definisali kao marksističko-lenjinističku i revolucionarnu, unazadili u građanski rat star koliko i buržoazija, ali koji je od suštinskog značaja za samo njeno postojanje.

Ostvarenje vlastitih prava samo podstiče one koje su ih stekli da stupe u redove buržoazije.

ČETVRTI PARAGRAF

U kom smislu klasna svest nema ništa zajedničko sa svešću o građanskim pravima u marksističkoj verziji? U kom smislu KPI nema ništa zajedničko sa ekstremistima (čak i kada ih, ponekad, pomoći stare birokratske diplomatije, poziva k sebi: kao kada je, na primer, proteste iz 1968. stavila na istu liniju sa Pokretom otpora)?

Odgovor je vrlo prost: dok se ekstremisti bore za građanska prava u marksističkoj verziji na pragmatičan način, u ime, kao što sam rekao, konačnog *poistovećivanja* eksplorativnih sa eksploratorima, komunisti se, s druge strane, bore za građanska prava u ime *drugosti* (alteriteta). Sama priroda te drugosti (koja nije prosto „alternativa“), isključuje svaku mogućnost asimilacije eksplorativnih sa eksploratorima.

Klasna borba je do sada bila borba za prevagu drugačijeg oblika života (da još jednom citiram Vitgenštajna, kao potencijalnog antropologa), to jest, drugačije kulture. Naime, dve sukobljene klase sve do sada bile su – kako da to kažem? – rasno drugačije. U stvarnosti, u svojoj supstanci, one su i dalje takve. Usred doba konzumerizma.

PETI PARAGRAF

Svako zna da kada eksploratori (pomoći eksplorativnih) proizvode *dobra*, oni u stvari proizvode *ljudska bića* (društvene odnose).

„Eksploratori“ iz druge industrijske revolucije (a to znači: velike količine, suvišna dobra, hedonistička funkcija) proizvode *nova dobra*: na taj način oni proizvode i *nova ljudska bića*.

Tokom nekih dva veka svoje istorije, prva industrijska revolucija proizvela je društvene odnose koji su se mogli menjati. Dokaz? Dokaze je pribavljala čvrsta ubedjenost da oni koji se bore u ime revolucionarne drugosti mogu da promene društvene odnose. Ekonomiji

im laskali i za uzvrat dobijali samo prezir), kao što ne mogu ni da kažem da je svaka revolucionarna mogućnost iscrpljena i da se zato (u tako različitim istorijskim sudbinama, kao što su one u Americi ili u Zapadnoj Nemačkoj) moramo opredeliti za „građanski rat“; u stvari, kao što sam već mnogo puta rekao, buržoazija vodi građanski rat protiv same sebe. Najzad, ne mogu ni da budem toliko ciničan (kao neki Francuzi) da bih mislio kako bi revolucija mogla da „profitira“ od građanskog rata koji su započeli studenti – da bismo ove kasnije gurnuli u stranu ili ih čak potpuno odbacili.

Ta loša poezija je nastala u takvom stanju duha, a njena glavna crta je, u svakom slučaju, provokacija (koju, budući loša, izražava nasumično). Ali, i u tome je srž, zašto sam toliko provocirao studente (toliko da su čak i neki jeftini privatni listovi mogli da spekulisu o tome)?

Razlog je sledeći: sve do moje generacije, mladi ljudi su pred sobom imali buržoaziju kao „objekt“, kao „odvojeni“ svet (odvojen od njih, zato što, naravno, govorim o isključenim mladim ljudima; isključenim zbog traume; a kao tipičan slučaj, možemo uzeti traumu devetnaestogodišnjeg Lenjina, koji je gledao kada mu je policija obešila brata). Zato smo na buržoaziju mogli da ogledamo objektivno, spolja (čak i ako smo s njom bili strašno upetljani, kroz istoriju, školu, crkvu, strepnju); imali smo mogućnost da na buržoaziju gledamo objektivno, u skladu s tipičnom obrascem, na osnovu „pogleda“ onoga što nije bilo buržoazija: radnika i seljaka (onoga što se kasnije nazivalo Trećim svetom). Prema tome, mi, mladi intelektualci, od pre dvadeset ili trideset godina (i kao klasa privilegovanih, studenti), mogli smo da zauzmemmo antiburžoaski stav izvan same buržoazije, kroz optiku koju su nudile druge društvene klase (revolucionarne ili buntovničke, kakve su tada bile).

Odrasli smo, dakle, sa određenom idejom o revoluciji: radničkom i seljačkom revolucijom (Rusija 1917, Kina, Kuba, Alžir, Vijetnam). Samim tim, od traumatske mržnje prema buržoaziji mogli samo da napravimo pravednu perspektivu, u koju bismo ugradili svoje delo-

vanje, u nekoj izvesnoj budućnosti (makar delimično, zato što smo svi pomalo sentimentalni).

Neka mlada osoba danas se nalazi u drugačijoj situaciji: njoj je mnogo teže da na buržoasku klasu gleda objektivno, očima druge društvene klase. Razlog tome je trijumf buržoazije, to što je uspela da radnike i bivše kolonijalne seljake pretvori u malograđane. Ukratko, kroz neokapitalizam, malograđanstina postaje ljudsko stanje.¹⁴ Oni koji su rođeni u toj entropiji, nikako ne mogu da se metafizički postave izvan nje. S tim je gotovo. Zato pokušavam da isprovociram mlađe. Oni su verovatno poslednja generacija koja vidi radnike i seljake; sledeća generacija će oko sebe videti samo tu malograđansku entropiju.

Što se mene tiče, lično (moja lična isključenost, kao mladića, bila je mnogo gora od one koju trpi neki crnac ili Jevrejin) i javno (fašizam i rat, koji su mi otvorili oči za život: koliko vešanja, koliko klanja!) toliko sam traumatizovan buržoazijom da je moja mržnja prema njoj sada već postala patološka. Od nje ne očekujem ništa, ni kao celine, niti kao tvorca sopstvenih antitela (kao što se dešava u entropijama: antitela rastu i u američkoj entropiji, samo zato što u Americi ima crnaca: za nekog američkog dečaka, oni danas imaju istu funkciju kao siromašni radnici i seljaci za nas kada smo bili mlađi).

S obzirom na moj „totalni“ nedostatak vere u buržoaziju, protivim se ideji o građanskom ratu, koji bi buržoazija, možda i kroz eksploziju studentskog bunda, povela protiv same sebe. Rekao bih da su mlađi ljudi iz ove generacije i fizički mnogo više buržuji nego što smo to bili mi. I šta sad? Zar nemam pravo da ih provociram? Kako bih drugačije mogao da stupim u neki odnos s njima, ako ne na taj način? Demon koji me je doveo u iskušenje je, kao što znate, pun poroka: ovog puta on ima i porok nestrpljenja i nedostatka ljubavi prema starom zanatu umetnosti: napravio sam grubu smesu svih semantičkih polja,

¹⁴ Pazolini doslovno kaže „buržoazija postaje ljudsko stanje“ (la borghesia sta diventando la condizione umana); ali, iako je to savršeno jasno, u prevodu zvuči nezgodno, jer buržoazija je klasa, dok „malograđanstina“ sadrži nijansu koja snažnije ukazuje na određeno stanje ili mentalitet; u svakom slučaju, nešto što je do juče bilo samo društvena klasa, sada „postaje ljudsko stanje“.

buržuja protiv starih buržuja, nemoćnih buržuja protiv onih moćnih, sitne buržoazije protiv one velike.

To je nesvesni građanski rat, koji se – pod maskom klasnog rata – vodi u infernu buržoaske svesti. (Podsećam vas govorim o ekstremistima, a ne o komunistima.) Oni divni ljudi koji ne znaju da imaju prava ili oni divni ljudi koji znaju da ih imaju, ali ih se odriču, imaju – u tom maskiranom građanskom ratu – dobro poznatu i prastaru ulogu: da služe kao topovsko meso.

Oni se, s nesvesnim licemerstvom, koriste, pre svega, kao subjekti transfera, koji oslobađa savest bremena ljubomore i ekonomski ozlojedenosti; a zatim, kao vojska „čistih“ parija, koju siromašni, nesigurni i fanatični mlađi buržuji bacaju u nehotično prljavu bitku protiv stare, bogate, obezbeđene i fašističke buržoazije.

Podsećam vas: grčki student, koga sam uzeo za simbol, bio je po svim namerama i ciljevima (osim kada je reč o surovoj istini), takođe „čist“, kao i siromašni. I tu „čistotu“ je dugovao samo radikalizmu koji je nosio u sebi.

TREĆI PARAGRAF

Sada bi trebalo da napomenem da su prava o kojima govorim „građanska prava“, koja su izvan striktno demokratskog konteksta, kao što je onaj koji se može pronaći u idealnoj puritanskoj demokratiji u Engleskoj ili u Sjedinjenim Državama, ili onaj laički, kao u Francuskoj, ovde poprimila klasnu boju. Socijalistička italijanizacija „građanskih prava“ neminovno ih (istorijski) mora vulgarizovati.

Šta u stvari kaže ekstremista koji druge podučava kako imaju prava? Govori im da onaj koji služi ima ista prava kao i onaj koji zapoveda. Šta u stvari kaže ekstremista koji druge podučava kako treba da se bore za ostvarenje svojih prava? Govori im da treba da uživaju ista prava kao i gazde. Šta u stvari kaže ekstremista koji druge podučava da su nesrečni, zato što su eksplorativani? Govori im da imaju pravo na istu sreću kao i eksploratori.

Ishod koji se tako postepeno postiže jeste *poistovećivanje*, to jest, u najboljem slučaju, demokratizacija buržoaskog razuma.

nu²³, kao nekog mafijaša iz Ustike²⁴, jedne večeri, ovog leta, učestovao sam u političkoj debati u jednom gradu na severu. I kao što to uvek biva, za vrelih večeri, grupa mladih ljudi je htela da debatu nastavimo na ulici, punoj pesme. Među njima je bio i jedan Grk, jedan od onih „simpatičnih“ marksističkih ekstremista na koje sam mislio.

Ali u njegovoj suštinskoj dobroti, bile su prisutne sve najupadljivije manjkavosti ekstremističke retorike i potkulture. Bio je to jedan „adolescent“, prilično loše obučen, pomalo uličarski, ali s bradom pravog mislioca, nešto između Menipa iz Gadare²⁵ i Aramisa (*Tri musketara*); ali, njegova kosa, koja mu je padala do ramena, ublažavala je, nečim egzotičnim i iracionalnim, onu možda čisto gestualnu i razmetljivu funkciju njegove brade; aluzija na bramansku filozofiju, na naivnu aroganciju *parampara* gurua.

Mladi Grk je živeo svoju retoriku bez i jedne trunke samokritike; nije bio svestan tih upadljivih znakova i u tom pogledu je bio simpatičan na isti način kao i oni koji ne znaju da imaju prava...

Među tim manjkavostima, koje je tako iskreno nosio, svakako najgora bila je poziv da se među ljudima šire („malo, po malo“, kako je rekao – život je za njega bio nešto dugo, gotovo beskonačno) svest o njihovim pravima i volja da se za njih bore.

Da, to je bila ta ogromna greška, kako je ja shvatam, u tom grčkom studentu, koji nije bio ni svestan da je njena slika i prilika.

Kroz marksizam, apostolat mladih ekstremista iz srednje klase – apostolat u korist svesti o pravima i volje da se ona ostvare – postao je samo nesvesni gnev siromašne buržoazije protiv one bogate, mladih

²³ Helikon (it., Elicona, kao i u tekstu): u grčkoj mitologiji, planina muza, izvođač pesničke inspiracije; Pazolini možda misli na „želju“ svojih protivnika da ga ograniče na pesnički domen; ili misli na Montalbano Elikona, mesto na Siciliji, u blizini Mesine, poznato po zamku Fridriha II.

²⁴ Ustica: malo ostrvo u Tirenskom moru, na kojem se nalazio zatvor, prvo za vreme fašizma, za komuniste, homoseksualce i ratne zarobljenike, a zatim, tokom pedesetih godina, za mafijaše.

²⁵ Grčki kinik i satiričar (III vek pre n. e.).

pri čemu mi je bilo krivo što nisam bio još pragmatičniji, naime, što nisam uključio i semantička polja nejezičke komunikacije, to jest, fizičku pojavu i ponašanje... Da zaključim: današnji mladi studenti pripadaju „totalitetu“ („semantičkim poljima“ koja sami izražavaju, kroz jezičku i nejezičku komunikaciju); temeljno su uniformisani i ograđeni, samim tim, verujem, nesposobni da sami uvide da kada sebe, u svojoj samokritici, definišu kao „malograđane“, prave osnovnu i nesvesnu grešku: današnji malograđani u stvari više nemaju seljačke babe i dedove već prababe i pradedove ili možda čukunbabe i čukundedove; oni nisu na pragmatičan način proživeli antiburžoasko revolucionarno (radničko) iskustvo (odatle besmisleno tumaranje u potrazi za radničkim drugovima); oni su, naprotiv, iskusili prvi tip neokapitalističkog kvaliteta života, zajedno sa problemima totalne industrijalizacije. Prema tome, današnji malograđani više nisu oni koje su definisali marksistički klasici, na primer, Lenjin. (Današnja Kina, na primer, nije više ona Lenjinova; i zato je čisto ludilo danas navoditi kao primer „Kinu“ iz nekog Lenjinovog bukleta o imperializmu.) Povrh svega, mladi ljudi (kojima bi bilo bolje da malo požure i otarase se užasne klasne denominacije studenata i postanu mladi intelektualci) jednostavno ne shvataju koliko su današnji malograđani odvratni i da je to model kojem se prilagođavaju i radnici (uprkos upornom optimizmu komunističkog kanona) i siromašni seljaci (uprkos njihovoj mitologizaciji od strane intelektualaca koji idu tragom Markuzea i Fanona, uključujući i mene, ali *ante litteram*¹⁵).

Prema tome, tu manihejsku svest o buržoaskom zlu studenti bi mogli da steknu na sledeći način (sažeto rečeno):

- a) tako što će iznova i mimo socioloških i marksističkih klasika analizirati malograđane kakvi su (oni sami, mi) danas;
- b) tako što će odbaciti ontološko i tautološko samodređenje „student“ i pristati da budu prosto „intelektualci“;
- c) tako što će na osnovu poslednjeg preostalog izbora – na pragu poistovećivanja buržoaske istorije sa istorijom ljudskog roda –

¹⁵ Lat., pre pojma; u ovom slučaju, pre nego što je malograđanstina postala model za radnike i seljake.

raditi u korist *onoga što nije buržoasko*. (U tome danas mogu uspeti samo ako moć razuma zamene onim lično i javno trumatizovanim razumom, na koji sam ukazao – što je krajnje teška operacija, koja podrazumeva „ingenioznu“ samoanalizu, mimo svih konvencija.)

Pier Paolo Pasolini, „Il PCI ai giovanni!! Appunti in versi per una poesia in prosa seguiti da una 'Apologia', *L'Espresso*, 16. VI 1968; *Nuovi argomenti* br. 10, IV–VI 1968; *Empirismo eretico*, 1975, str. 151–156. P. Pasolini, „The PCI to the Young!! (Notes in Verse for a Prose Poem Followed by an 'Apology')“, *Heretical Empiricism*, New Academia Publishing, 2005 (Indiana University Press, 1988), str. 150–158.

bih samog sebe ako bih posumnjao da KPI misli na demokratiju demohrišćana; iz toga sledi da ona ne misli ni na shvatanje demokratije kao što je, na primer, ono radikalno.

PRVI PARAGRAF

- a) Najdivnije su one osobe koje i ne znaju da imaju prava.
- b) Oni koji, iako znaju da imaju prava, ta prava ne koriste ili ih se čak odriču, takođe su divni.
- c) Za one koji se bore za prava drugih (naročito onih koji ne znaju da ih imaju), moglo bi se reći da su prilično simpatični.
- d) U našem društvu postoje eksplorativni eksploratori. Dobro, utoliko gore po eksploratoru.
- e) Tu su i intelektualci, posvećeni intelektualci, koji smatraju da oni, kao i drugi ljudi, imaju dužnost da onim divnim ljudima, koji toga nisu ni svesni, objasne da imaju prava; da one divne ljude koji znaju da ih imaju, ubede da se tih prava ne odriču; da i sve ostale ljude navedu da osete istorijski poriv za borbom za prava drugih; i konačno, da kao nešto nepobitno i apsolutno, drže do toga da su, kada je reč o eksplorativima i eksploratorima, samo eksplorativni nesrećni.

Među intelektualcima, koji su duže od jednog veka igrali tu ulogu, u poslednjih nekoliko godina jasno se ističu oni koji pokazuju naročitu spremnost da tu ulogu pretvore u ekstremističku. Mislim na ekstremiste, one mlade, kao i na njihove vremešne ulizice.

Ti ekstremisti (želim da se bavim samo onim najboljim među njima), kao prvi i osnovni cilj, ističu širenje svesti među ljudima o njihovim pravima, na apostolski način. To, u zavisnosti od slučaja, rade s rešenošću, gnevnom, očajem, s optimističkim strpljenjem ili s nestreljenjem dinamita. A pošto nije samo reč o buđenju svesti (kod onih divnih i nesvesnih) o sopstvenim pravima već i volje da se ona osvoje, njihova propaganda mora, pre i iznad svega, biti pragmatična.

DRUGI PARAGRAF

Suprotno nastranoj želji istoričara i profesionalnih filozofa – da ne spominjem feministkinje iz Rima – da me vide zatočenog na Heliko-

Referat pripremljen za kongres

Radikalne partije

Gовор који је Pazolini trebao да оdrži na XV kongresu Radikalne partije, 4. XI 1975, u Firenci (ubijen je dva dana ranije, 2. XI). Radikalna partija (Partito Radicale), основана је 1955, али је на значају почела да добија тек од 1963, када су вођство партије преузели „левићари“ Marko Panela (Marco Pannella) и Đanfranco Spadača (Gianfranco Spadaccia). Партија је била нека врста foruma, који је okupljaо nezavisne levićarske i liberalne intelektualce, али и one koji su (kao Pazolini) bili članovi ili simpatizeri drugih партија. Tokom sedamdesetih година остварили су велики успех кампањама за raspisivanje referenduma o nizu važnih пitanja (naročito o праву на развод i abortus). To им, меđutim, nije donelo значајније учешће u nacionalном Parlamentu. Партија се од kraja осамдесетих година поcepala na неколико фракција, од којих су неке активне i данас, али без većeg uticaja na politički живот Italije. Ovaj говор је зnačajan ne само kao poslednji Pazolinijev programski текст, već i kao možda najbolji njegov osvrt na пitanje „građanskih prava“ i улогу интелектуалaca u novom društvenom poretku.

Pre svega, moram da opravdam своје prisustvo међу вама. Нисам дошао као radikal. Нисам дошао као социјалиста. Нисам дошао као прогресиста. Дошао сам као marksista, који гласа за KPI и који полаже велике наде u нову генерацију комуниста. Уздах се u нову генерацију комуниста, макар исто колико и u radikale. То зnači да имам одреđenu dozu rešenosti i iracionalnosti, možda i proizvoljnosti, која чoveku dopušta – možda s jednim okom na Vitgenštajnu – да donekle zanemari stvarnost, да bi o njoj mogao da razmišља još slobodnije.

Na primer: zvanična KPI izjavljuje da sada, *sine die* (do daljeg), prihvata demokratsку праксу. Prema tome, ne bih smeо да имам никакве сумње: KPI сигурно не misli na demokratsку праксу која је кодификована i upražnjavana u poslednje три decenije; она несумнјиво misli na demokratsку праксу u prvobitnoj čistoti njene forme ili, ако hoćete, na njen formalni пакт. Na laičku religiju demokratije. Ponizio

I Markuze među laskavcima?

Vidim da u jednom intervjuu objavljenom u *Paese Serra*, Markuze за mlade studente kaže da су „pravi heroji našeg doba“ („heroji“ u pozitivnom smislu, ne kao što bi tu reč mogli da upotrebe, recimo, Hitler ili Molotov).

Znači, čak se i Markuze našao међу laskavcima?¹⁶ Verovatno je htio da kaže „protagonisti“, за које se подразумева да су heroji. Ali ja bih radije rekao „antagonisti“, zato što су први protagonisti, међutim, старији – i mladi na strani старијих. Protagonist је, naime, većina.

Mislim da treba ukazati na sledeće: ako je ispravno правiti razliku između проблема младих људи на Западу и Истоку, исто тако би требало уочити i razliku između проблема младих људи u земљама sa marksističkom kulturom i земљама bez marksističke kulture.

U stvari, kada говори о „herojima“ (mi kažemo, „antagonistima“), Markuze конкретно misli на Америку i Zapadну Немачку, две земље без marksističke kulturne традиције. I tu se atribut „herojski“, u pozitivном smislu, заиста може применити. Mnogo manje u земљама као što су Италија или Француска (где је marksističku kulturnu традицију u своје encikle уградио чак i папа).

Управо stav i političko delovanje младих из Француске i Италије отkrivaju pozadinu „laskanja“ iz rečenice „intervjuisanog“ Markuzea i njegovu nepreciznost. Time što (s razlogom) подривају традиционалну marksističku културу, umesto да је изнова grade i razvijaju, француски i италијански студенти је u суštini odbacuju, unazađuju. Ali s којих pozicija? S pozicija „rizordimenta“. Analogija između устavnih побuna из 1848. i reformističkih побuna из 1968. je zapanjujuća. Шта то зnači? To

¹⁶ Ova beleška je само pretekst. Ovde se бавим Markuzeom... ali onim обрађеним, из једног интервјуа, не оним правим. (Pasolini)

znači da je buržoazija podelila barikadama samu sebe, da su se „tatini sinovi“ pobunili protiv „tatica“, nastavljajući tako tradiciju u kojoj je jedini pravi protagonist istorije buržoazija. Ukratko, studenti su masa pragmatičnih i energičnih Makluana, koji dovode u krizu svoj buržoaski svet, zbog njegovog postvarenja.

Dodao bih i da njihova ravnodušnost prema Pokretu otpora pokazuje da Pokret otpora nije bio poslednja epizoda rizordimenta (kao što se pogrešno verovalo): u njemu su, zaista, učestvovali radnici i seljaci. Prema tome, Pokret otpora je, ma koliko nedorečeno i neodređeno, bio revolucionaran.

Danas, međutim, cilj studenata nije revolucija već građanski rat. Ali, još jednom, to je građanski i sveti rat koji buržoazija vodi protiv same sebe, zato što, kao što kaže stari Lukač, „ona ne može da postoji ako neprestano ne revolucioniše sredstva za proizvodnju, proizvodne odnose i, samim tim, sve društvene odnose“.¹⁷

Prema tome, ako su studenti heroji, onda su oni heroji građanskog rata, čija je prva faza sada možda u toku, i koja će se završiti njihovim porazom: zato što njihova победа ne može doneti ništa dugo osim niza inteligentnih i brzih reformi (građanski rat, čak i ako ga dobiju „naši“, ne može imati neki drugi ishod). Međutim, to onda znači da jednu stvar treba jasno reći: zbogom revolucije. Buduća istorija biće istorija buržoazije, zahvaljujući njenim dobrim i herojskim studentima.¹⁸

„Anche Marcuse adulatore?“, *Nuovi Argomenti*, 10, aprile-giugno 1968;
Saggi sulla politica e sulla società, 1999, 156–158.

će morati da počnu iznova s „razvojem“, taj „razvoj“ će biti potpuno drugačiji od ovog. Nešto drugo, a ne predlaganje novih „modela“ sa dašnjeg „razvoja“!

Pier Paolo Pasolini, „Appunto per una poesia in lappone“, *La nuova gioventù. Poesie friulane 1941–1974*, Torino, Einaudi, 1975, str. 241.

¹⁷ Zapravo, Marks i Engels, *Komunistički manifest*, deo I, „Buržuji i proleteri“. (AG)

¹⁸ Dok sam pisao ovaj osvrt, pitao sam se da li će se izrobiti u još jedan glupi i praistorijski osvrt *Pravde* na Markuzea. (Pasolini)

Beleške za poeziju na laponskom

Da li bi zato što je potrošačko društvo stvorilo problem nedostatka zelenila ili usamljenosti starih, neki komunistički gradonačelnik trebalo da se oseća obaveznim da taj problem reši?²² Šta je to? Prihvatanje neumitne stvarnosti? Pošto je tako, naša istorijska dužnost je da to stanje popravimo, s komunističkim entuzijazmom? „Model razvoja“ kojem teži kapitalističko društvo uspeo je da stekne najveći mogući autoritet. Predlagati neki *drugi* model razvoja znači *prihvati* onaj prethodni. To znači da želite da ga poboljšate, podesite, ispravite.

Ne: ne smemo prihvati taj „model razvoja“. Nije dovoljno čak ni da se taj „model“ odbaci. Moramo odbaciti *sam* „razvoj“. Ovaj „razvoj“: zato što je to kapitalistički razvoj. On polazi od principa koji nisu samo pogrešni (oni, u stvari, nisu pogrešni: sami za sebe, oni su savršeni, najbolji mogući principi) već *prokleti*.

Oni podrazumevaju pobedu nekog poboljšanog društva, a zatim i cele buržoazije. Nema sumnje da će komunisti koji prihvataju takav „razvoj“, polazeći od prepostavke da su industrijalizacija i ukupni način života koji ona podrazumeva, nešto nepovratno, biti dovoljno realni da u njemu sarađuju, ako se dijagnoze pokažu potpuno tačnim i pouzdanim. Ali to ne znači – za šta sada postoje i dokazi – da bi ovaj „razvoj“ trebalo da se nastavi kao što je i započeo.

Mogućnost za određenu vrstu „recesije“ zaista postoji. Pet godina „razvoja“ napravili su od Italijana naciju neurotičnih idiota, pet godina bede može ih vratiti njihovoj *ljudskosti*, makar i bednoj. Prema tome, makar će komunisti znati da cene to življeno iskustvo: i pošto

²² Primer Bolonje je (da to bude jasno) u tom pogledu zaista zadivljujući. (Prim. Pasolini.)

Pismo Ginzbergu

Milano, 18. oktobar 1967.

Dragi, andeoski Ginzbergu,

Sinoć sam te slušao dok si govorio sve što ti je moglo pasti na pamet o Njujorku i San Francisku i njihovom cveću. Rekao sam ti ponešto o tome kako je u Italiji (cveća ima samo u cvećarama). Tvoja buržoazija se sastoji od LUDAKA, a moja buržoazija od IDIOTA. Ti se protiv LUDAKA boriš LUDILOM (kao što je davanje cveća policajcima); ali kako se boriti protiv IDIOTA?

Tako je otprilike teklo naše časkanje. Mnogo, mnogo lepše s tvoje strane, i rekao sam ti zašto. Zato što si ti, koji se buniš protiv buržoaskih očeva ubica, tako što ostaješ unutar njihovog sveta ... onog klasnog (da, u Italiji se tako izražavamo), prinuđen da iznova i u potpunosti – iz dana u dan, reč po reč – izmišljaš sopstveni revolucionarni jezik. Svi ljudi u tvojoj Americi su prinuđeni da traže svoj izraz, da budu pronalazači reči! A mi ovde (čak i oni koji sada imaju šesnaest godina), umesto toga, već imamo svoj revolucionarni jezik, spreman i upakovani, s njegovim posebnim moralom. I Kinezi govore kao državni zvaničnici. A i ja, kao što vidiš. Ne mogu da KOMBINUJEM PROZU I POEZIJU (kao ti!) – i NIKADA, evo ni sada, ne mogu da zaboravim da imam jezičke obaveze.

Ko je nama – i starijima i mlađima – obezbedio zvanični jezik protesta? Marksizam, čija je jedina poetska žila sećanje na Pokret otpora, koje se obnavlja pri pomisli na Vijetnam ili Boliviju. I zašto jadikujem nad tim zvaničnim jezikom protesta, koji mi pruža radnička klasa, preko svojih (buržoaskih) ideologa? Zato što je to jezik koji nikada ne zanemaruje ideju moći (vlasti), i koji je stoga uvek praktičan i racionalan. Ali zar Pragmatizam i Razum nisu upravo ona božanstva koja su od naših buržoaskih očeva napravila LUDAKE i IDIOTE? Siroti

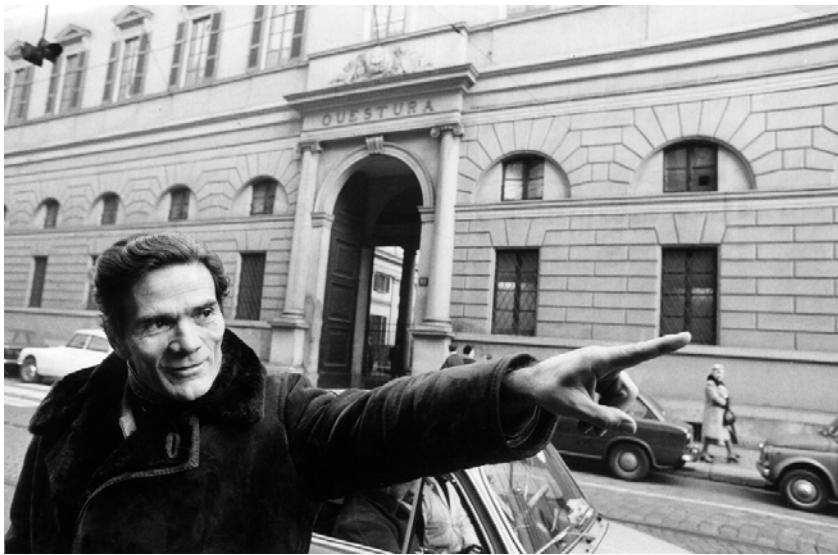
Njujork, 1966. Foto: Duilio Pallottelli.

nje da je današnja formalna demokratija neizmerno bolja od juče-rašnjeg fašizma. Ali budućnost Italije i sveta stajala je mnogo bolje *juče* nego danas: postojalo je nešto banalno, a opet ispravno, čemu se moglo nadati. Danas imate osećaj da se sve mora početi iz početka. To dovodi „očeve“ do ludila, dok njihovi nepriznati „sinovi“ u tome vide uzvišen program. Početi sve iz početka, s kojim ciljem? Istim onim iz 1944. ili 1945? Ako je tako, šta zaista može da uradi neka razočarana osoba, neko ko se danas više zanima za pitanja pojedinca i kosmosa, nego za društvo i klasnu borbu, pošto je uvidela da je cilj koji treba dostići, što se nje tiče, već izgubljen? Jedino što može da uradi jeste da se podeli, da gurne u stranu svoju pravu realnost, još uvek suviše uzburkanu da bi se mogla zadovoljiti, ostvariti, i rezerviše za svoje „drugo“ Ja političku akciju, koja ne može da opravda samu sebe, bez nekog izgovora. Ukratko, ostaje joj da radikalizuje sopstvene kontradicije i da od svoje podeljenosti napravi dva života.

U prošlosti sam, vrlo žestoko i možda čak neumesno, kritikovao političke akcije mladih: nažalost, mnoge moje kritike pokazale su se ispravnim i ne odričem se nijedne od njih. Ipak, čini mi se da pravi revolucionarni naboј – isti kao i dalekih dana 1944–1945, iako je tada bio mnogo čistiji i nužniji – danas živi u manjinama sa ekstremne leve. Sveobuhvatna i skoro svetački netolerantna kritika koju ekstremna levica razvija protiv italijanske države i kapitalističkog društva, nailazi u meni na potpuno odobravanje njene suštine, iako često ne i njene forme. Prema tome, sve dok budem u stanju da to činim, s potrebnom snagom, ja ću biti s njima.

¹² Dicembre (1972), *Pasolini. Il cinema in forma di poesia*, ed. Luciano De Giusti, Pordenone, Cinemazero, 1979, str. 97. Preuzeto iz Pier Paolo Pasolini, *A Future Life*, ed. Laura Betti, Associazione „Fondo Pier Paolo Pasolini“, 1989, str. 206–207.

12. decembar (1972)

Pazolini na snimanju filma, ispred milanske policijske uprave, u čijem je unutrašnjem dvorištu ubijen Pineli. Foto: Giuseppe Pino, decembar 1970.

Zašto sam napravio ovaj film, s grupom mlađih prijatelja iz *Lotta Continua*? Razlozi sigurno postoje, ali da budem iskren, ne znam koji su. Sviše često u životu sam morao da objašnjavam ili opravdavam neka „zato što“ nekim drugim „zato što“, koja bi se na kraju pokazala potpuno lažnim ili kao puki izgovori. Moglo bi se reći (imajte u vidu da ovde govori pisac, a ne političar; neka mu gresi budu oprošteni), da sam ostao bez mnogih iluzija: i veoma mi je žao zbog toga, tako da se čak ponašam kao da su one i dalje netaknute. Ali zaista sam izgubio iluziju da mogu da objasnim sebe ideološkim razlozima, koji su samo izgovori – i zato zamršeni i pomalo ucenjivački – i zbog toga mi nije ni najmanje žao.

Italija u kojoj živim kao „otac“ mnogo se promenila u odnosu na Italiju u kojoj sam živeo kao „sin“. Nije postala bolja, iako nema sum-

Vagner i siroti Niče! Oni su na sebe preuzeли svu krivicu. O Paundu da i ne govorim! Ali da li je to bila greška ili funkcija? Funkcija koju im je dodelilo društvo OČEVA, ludaka i IDIOTA, slepih obožavalaca Pragmatizma i Razuma, da bi sačuvalo VLAST, zbog samouništenja? Ništa ne izaziva dublje i beznadežnije osećanje krivice od držanja vlasti. Zato ne čudi što svako ko je drži želi da umre.

I svi oni, od božanskog Remboa do dirljivog Kavafija, od uzvišenog Mačada do nežnog Apolinera, svi pesnici koji su se borili protiv PRA-GMATIZMA I RAZUMA, nisu radili ništa drugo nego se preporučivali kao proroci onog Boga kog je ovo društvo preko njih prizivalo: Boga Istrebljivača. Hitler, komični filmski junak...

Da li se na to svodi moje pitanje? Zar ideja o osvajanju VLASTI nije ono što marksistički protest čini zvaničnim i stoga neiskrenim i lažnim? Znam, bolje je ne mešati se u to, to je evropska stvar. Ali onda odgovori na sledeće pitanje: ako je nenasilje oružje za osvajanje vlasti, zar to nije opet nasilje? A između iskušenja nasilja i iskušenja vlasti, zar ovo drugo nije mnogo gore? A opet, u isto vreme, ako se pravedni odreknu ne samo nasilja nego i osvajanja vlasti, zar time ne ostavljaju vlast u rukama fašista? Šta nam je činiti?

Ljubim te nežno u tu bradurinu, tvoj

(Pazolini)

Pier Paolo Pasolini, *Le lettere*, Nuova edizione, a cura di Antonella Gior-dano e Nico Naldini, Garzanti, Milano, 2021.

Otkrivenje Pazolinijevo

*Poglavlje iz knjige razgovora sa Žanom Difloom,
KENTAUROV SAN (1970), „Otkrivenje Pazolinijevo“ ili „Pazolinijeva
Apokalipsa“*

DIFLO (Jean Duflot): Da li je protestni pokret (1968–1969), dakle, stavio van upotrebe određeni jezik i neke ozbiljne metode analize i stvaranja?

PAZOLINI: Svidelo se to meni ili ne, taj pokret me je pomerio malo udesno, osetio sam se odbačenim udesno, makar naizgled. I taj pomak prihvatom. Priznajem da prolazim kroz krizu.

DIFLO: Rekli ste mi da je dominantni ton vaših filmova očajanje, zato što više nema razloga za nadu koje biste sebi mogli priuštiti. Da li je to samo izraz ideološke krize?

PAZOLINI: „Ideološka kriza“ je po meni pleonazam. Ideologija koja ne izaziva krizu nije ideologija. Moje prvo poetsko delo, *Gramšijev pepeo* (Le ceneri di Gramsci, 1957), već je izražavalо ideošku krizu. Sledeće delo, kao i sva ostala, bilo je samo prevazilaženje početnog trenutka ideološke krize i stoga opet kriza. Ukratko, nikada nisam imao neku ideologiju, u današnjem značenju tog pojma.

DIFLO: Da li je marksistička ideologija, kao snažna linija vaše inspiracije, spojiva s tim očajanjem koje u vašem delu postaje sve izraženije?

PAZOLINI: Ne znam, to je pomalo kao dva tasa vase. Ako na jednom oduzmete pesimizam, a na drugom dodate malo optimizma, vaga će prevagnuti na tu stranu. Optimizam oduzet s jednog tasa u stvarnosti se preobražava u humor, u oblik empirijske mudrosti za koju nisam ni slutio da je imam, i u utopiju. To je zapažanje koje

Drugi partizan: „Kada smo otišli u brda, bilo je to malo jezgro ljudi, koji su se borili za ideal, zato da zaista promene stanje u Italiji. Napravili su budale od nas, prodali su ono što je bio partizanski pokret...“

Opet prvi partizan: „Stvari se u osnovi nisu promenile. Video sam štrajkove... Opel su počeli štrajkovi, borbe, opet su počeli da pucaju na ljude... U jednom trenutku sam pitao, kakvu smo to Republiku napravili? Ako su tu opet mrtvi, ako policija opet puca na nas, ako je Toljati amnestirao fašiste... A oni bi odgovarali: ‘korak po korak, korak po korak, korak po korak.’ Po meni, išlo se korak po korak, ali u mestu, tako da sigurno ima rupa od najmanje dva metra tamo gde je Komunistička partija išla ‘korak po korak’, da bi sprečila marševe ili ih skrenula...“

Razgovor sa radnicima u milanskom sedištu *Lotta Continua*:

Prvi radnik: „Na pokretnoj traci, gde radnik radi i izvodi iste pokrete, osam sati, svakog dana, od jutra do mraka, posle nekog vremena ta osoba više nije u stanju da raspravlja o određenim stvarima ili da shvati određene stvari. *Zagađenje nije samo dim, nego i ono što potiskuje čovekovu kompleksnost.*“

Drugi radnik: „Za mene, *zagađenje počinje već rano izjutra*, zato što ustajem u 3.30, da bih stigao na posao u 5.45... Putujem 18 kilometara... To je nezamislivo svim tim političarima iz parlamenta i ostalima koji misle da nešto rade. I oni i buržuiji bi trebalo da šipče svakog jutra 18 kilometara, da vide kako je to kada ustaješ u 3.30, kada radim prvu smenu, da bih se kući vratio u 4 popodne... *Nije stvar samo u zagađenju, nego i u nečemu s one strane zagađenja, u ljudskom zadovoljstvu.*“

Stari radnik (samo glas), verovatno iz segmenta snimljenog u kamennolomu u Karari (Carrara, Toskana): „Poslušajmo mlade... Ja slušam mlade, zato što nam je ovde dosta svega. Sanjam, svake noći sanjam da će se ujutru dogoditi nešto, nešto veliko, možda čak i revolucija...“

(AG)

Lotta Continua (Borba se nastavlja) je bila ekstremna levičarska grupa iz Torina (1969–1976), koja je pokušala da radikalizuje studente i radnike posle sukoba iz 1968., mimo uobičajene političke prakse zvanične KPI i njenog sve otvorenijeg vezivanja za politiku „istorijskog kompromisa“ (parlamentarizam i podela vlasti sa demohrišćanima). Izdavali su istoimeni časopis – prvo dvonedeljnik, zatim dnevni list – čiji je zvanični glavni urednik i nezvanični sponzor bio Pazolini. Zakon je, naime, nalagao da svaki dnevni list mora da ima nekog profesionalnog pisca ili novinara na mestu glavnog urednika. Redakcija *Lotta Continua* se zato obraćala raznim italijanskim intelektualcima da preuzmu rotirajuće mesto glavnog urednika, a Pazolini je bio urednik od 1. marta do 30. aprila 1971. Zbog nekih tekstova grupe, Pazolini je iste godine bio i dva puta izvođen na sud. Ipak, njihova saradnja se odvijala uz neprekidne tenzije. One su obeležile i rad na ovom dokumentarcu. Do sukoba je došlo u montaži, to jest, u izboru scena iz velike mase prikupljenog materijala. Na kraju, Pazolini nije htio da se potpiše ispod filma, ali ostali su, u zvaničnoj najavi, naglasili da je reč o njegovoj ideji. Bez obzira na to, Pazolini je omogućio prikazivanje filma na XXII Berlinskom filmskom festivalu, 1972. Grupa je prestala s radom 1976., a njeno članstvo se raspršilo na razne frakcije levice, od Crvenih brigada i „reformisanih komunista“, do socijalista i Radikalne partije.

Pored intervjua s članovima porodice anarchiste Pinelija, najzanimljiviji deo filma su razmišljanja komunista i radnika iz nekoliko italijanskih industrijskih centara. Evo nekoliko odlomaka iz debata koje se mogu pratiti u filmu:

Razgovor sa starim partizanima, iz Sarzane (Sarzana, grad u Liguriji, u severnoj Italiji, antifašistički bastion još iz vremena Musolinija, kasnije centar partizanskog otpora):

Prvi partizan: „Vratio sam se kući 1945, a oni su već bili тамо. Došli su kod mene i rekli mi, vidi, Martini, ti si patio тамо, mi smo patili ovde, hajde da pokušamo da napravimo novi režim у Italiji, s drugaćijim sistemom, demokratskim sistemom, naprednim sistemom, da se otarasimo tiranije i zbacimo monarhiju, da izvedemo reforme, itd., itd. Složio sam se, poslušao sam ih...“

Porcile, 1969.

sve češće imam u pisanju poezije. Klizim u oblik humora prema kojem gajim duboko nepoverenje.

DIFLO: Humor ublažava gorčinu *Teoreme* (1968), *Kralja Edipa* (1967) i naročito *Svinjca* (Porcile, 1969). Koriguje njegovu okrutnost.

PAZOLINI: Da, ali to je tipično buržoaska odbrambena reakcija, buržoaski oblik bitisanja. Heroji nikada nemaju smisla za humor, za razliku od ljudi od autoriteta.

DIFLO: U romanu *Iskusni momci* (Ragazzi di vita, 1955) prisutan je humor kada se govori o ljudima iz naroda.

PAZOLINI: Obični ljudi nisu duhoviti, u smislu koji možemo pripisati humoru pisaca iz sedamnaestog veka ili Servantesu, Ariostu, Dikensu, itd. Ljudi su komični, vickasti.

DIFLO: Šta to, po vama, nedostaje u duhu šaljivdžije iz naroda da bi bio humorista?

PAZOLINI: Humor je odvojenost od stvarnosti, kontemplativni stav prema stvarnosti, samim tim i odvajanje sebe od ove stvarnosti.

DIFLO: Zar ti loši momci koji vrebaju bogatog turistu izgubljenog u njihovom rimskom predgrađu ne svedoče o određenom odvajanju od date stvarnosti?

PAZOLINI: Ne, ne mislim da su odvojeni od stvarnosti, zato što stvarnost za njih prirodno nije ozbiljna. Na primer, ti „loši momci“ o kojima govorite, to su rimski *poulbots*.¹⁹ A Rim je sve samo ne katolički grad. To je prekatolički grad, sa epikurejskim, stoičkim mentalitetom. Kod mladog Rimljana iz tog pučkog sloja stvarnost se sagledava kroz taj stoički i epikurejski mentalitet. Za hrišćanske, katoličke vrednosti tu više nema mesta: na primer, za „sentimentalnu“ ljubav prema bližnjem... Na snazi su osećaj časti, odanost, radi vrline, senzualnost, stoicizam, epikurejstvo. Samim tim, njihov „duh“ se izražava unutar njihove stvarnosti. Za njih nema druge.

DIFLO: Iako ih njihova odvojenost, njihova disocijacija smešta na rub društvenog i ekonomskog života?

PAZOLINI: Ne kažem da nije tako, u vrlo širokom smislu. Ali humor o kojem govorimo sledi neka druga pravila; njegovi kanoni su buržoaski; anglosaksonski humor je savršen primer. Humor tog najburžujskijeg društva na svetu nema ništa zajedničko s duhom rimskog puka. Humor koji sam poprimio je upravo takve vrste: gorčina, distanciranost, kontemplacija, umesto aktivnog učešća, prave solidarnosti; umesto onog osmeha stvari koji bi me nekada bacio u najčistije stanje ozbiljnosti, strasti, čak i besa.

DIFLO: Primetio sam, naročito u filmu *Svinjac*, da ste humor iz *Ptica i ptičurina* (Uccellacci e uccellini, 1966) primenili u celom njegovom rasponu i da je „hladni“ ton postao zajedljiv. Dijalozi iz *Svinjaca*, između sinova industrijalaca, između industrijalca i njegove

¹⁹ „Poulbots“ (izg., „pulbo“), francuski neologizam za ulične klince, koje je Francisk Pulbo ovekovečio u svojim popularnim ilustracijama (Francisque Poulbot, 1879–1946).

Na osnovu ideje Pjera Paola Pazolinija
„Lotta Continua“ predstavlja film:

12 DECEMBAR

Režija: Pier Paolo Pasolini i Giovanni Bonfanti²¹

Asistenti režije: Maurizio Ponzi, Fabio Pellarin, Umberto Angelucci.

Montaža: Lamberto Mancini. Producija: Giovanni Bonfanti, Lotta Continua. Distribucija: Circoli Ottobre, Lotta Continua/ DAE.

Tekst: Giovanni Bonfanti i Goffredo Fofi. Scenario: Giovanni Bonfanti. Fotografija: Giuseppe Pinori, Sebastiano Celest Enzo Tosi, Roberto Lombardi, Dimitri Nicolau. Muzika: Pino Masi.

Dokumentarni film, crno-beli, 104 min (kraća verzija iz 1995, 43 min), 1972.

O FILMU

Film se bavi stanjem u Italiji, polazeći od bombaškog napada u Milenu, na Piazza Fontana, 12. decembra 1969. Tada je ubijeno sedamnaest i ranjeno osamdeset osam ljudi. Za napad je prvo bio optužen anarhista Đuzepe „Pino“ Pineli (Giuseppe Pinelli, 1928–1969), koji je posle nekoliko dana, 15. decembra, pod nerazjašnjenim okolnostima, umro u zatvoru (pao ili bačen kroz prozor, s četvrtog sprata policijske stanice u Milenu). Pinelijev hapšenje i smrt poslužili su kao inspiracija Dariu Fou za njegov čuveni komad *Slučajna smrt jednog anarchiste* (Morte accidentale di un anarchico, 1970). Kasnije su za napad optuženi članovi neofašističke organizacije Ordine Nuovo (optužnica je podignuta tek 2001, da bi 2004. bila povučena). Film je prvi put prikazan na XXII Berlinskom filmskom festivalu 1972, kada je u zvaničnom programu prikazivan Pazolinijev film *Kanterberijske priče*.

²¹ Režija je zvanično i u celini pripisana Bonfantiju, iako je Pazolini snimio približno polovinu filma.

MILANO E ROMA – 12 DICEMBRE 1969

LA STRAGE DI STATO VOLUTA DAI PADRONI

- Gli anarchici accusano i veri responsabili degli attentati.
- I motivi della repressione, arma seolare del fascismo.
- Le bombe alla Fiera ed alla stazione di Milano: 25 aprile 1969. Inizia la montatura poliziesca e giudiziaria.
- Le bombe del 12 dicembre 1969 a Roma e Milano.
- Chi ha voluto la strage. Chi attendeva le esplosioni.
- Dopo le bombe la strage continua e comincia la commedia degli errori giudiziari.
- Gli imputati sono innocenti, lo Stato No.
- I sei poliziotti assassini di Pinelli accusati di omicidio volontario, ma premiati dallo Stato fanno carriera.

Anno 51° n. 35 - L. 100

UMANITA' NOVA

SETTIMANALE ANARCHICO

Direzione e amministrazione - 00185 Roma - Via dei Taurini 27 - 20 ottobre 1971 - Spedizione in abbonamento postale - Gruppo II

Anarhistički list *Umanità nova*, o ubistvu Pinelija i napadima u Milanu i Rimu
12. XII 1969.

žene, između detektiva i njegovih „klijenata“, a naročito između bivšeg naciste i industrijskog magnata lišeni su strasti, flegmatični, kao da je reč o vežbi iz najboljeg anglosaksonskog humora. S tim suzdržanim tonom i „mrtvačkim“ cinizmom dovedenim do krajnosti.

PAZOLINI: Nažalost!

DIFLO: Posle prikazivanja *Teoreme*, jedan rimski kritičar je ironično ukazao na vašu opsednutost svetošću. Kako biste je definisali, u obliku koji poprima kod mnogo vaših likova?

PAZOLINI: To je ontološka činjenica; blagodat, dar uzvišenosti, koji se ima ili se stiče... U početku je to čisto moralna činjenica, preobražavanje sebe u idealističkom smislu, drugim rečima, dobrota, iskrenost, svi moralni kvaliteti dovedeni do najvišeg stepena egzaltacije. Kasnije, svetost može vremenom poprimiti značenje odbacivanja sveta, askeze, upražnjavanja surovosti prema sebi, potrage za nedostiznim produbljivanjem sebe...

DIFLO: Ali zašto to odbacivanje sveta? Hrišćanin može naći nadu u veri u život posle smrti. Ali vi ste ateista, imate samo ovaj život.

PAZOLINI (*usiljeni smeh: brundanje medveda nateranog da pleše*): Pre svega, ne govorim o svojoj svetosti, iz očiglednih razloga; hteo bih da govorim o porodičnoj atmosferi, u kojoj sam delimično bio prožet tom nostalgijom za religioznom svetošću. Mislim da sveci koje sam izveo na scenu u nekoliko svojih filmova, naročito dvojica „mučenika“ iz *Svinjca*, predstavljaju neku vrstu čudovišne svetosti, koja nije ništa drugo nego izopačenost. Pjer Clementi (Pierre Clémenti), u prvom delu filma, doživljava svetost koja poprima oblik... „globalnog protesta“; s druge strane, Žan-Pjer Leo (Jean-Pierre Léaud) je fatalistički mučenik, ambivalentni svetac.

DIFLO: To odbacivanje sveta u vašim poslednjim filmovima teži da se poistoveti s odbacivanjem „potrošnje“. Analogija sa „svinjama“ je očigledno tendenciozna... Na čemu, u krajnjoj liniji, počiva ta etika odbijanja?

PAZOLINI: Možda, izvorno, na žalu za prošlošću. Dopuštam da to osećanje može biti konzervativno, ali to je sa mnom tako. Štaviše, u poemu *Beznadežna vitalnost* (Una disperata vitalità, 1964) napisao sam da sam postao komunista zato što sam konzervativan.

DIFLO: Čuvar onog bitnog što se mora sačuvati (konzervirati). Ali vi verujete u poboljšanje čoveka, u promenu života.

PAZOLINI: Da, ali kada odlazim u neku zemlju Trećeg sveta to radim zbog uživanja, iz čiste sebičnosti, zato što se tamo osećam bolje. Ponekad se nađem u nekoj zemlji i gubim iz vida nepravdu i bedu koje tamo vladaju, reakcionarni režim koji njome upravlja. To je više sentimentalna nego ideološka reakcija. Mrzim sve u vezi s „potrošnjom“, gnušam se toga u fizičkom smislu te reći.

DIFLO: Vaše odbijanje konzumerizma je dakle samo lična reakcija, gađenje, ekvivalent privatne alergije, a ne zaključak na osnovu racionalnog ideološkog rasuđivanja?

PAZOLINI: Za ime boga, ne insistirajte na provokacijama. Dobro znam da učestvujem u uživanju u plodovima ovog društva za proizvodnju potrošnih dobara. Objektivno sam deo toga. Ali ponavljam, najvažnija stvar je prisustvo tog gađenja u meni. Da je sa mnom bilo drugačije, mogao bih da prihvatom ovo društvo u celini, bez previše problema. Ali antipatija koju osećam duboko u sebi toliko je neizdrživa da ne mogu da držim oči uprte u televizorski ekran duže od nekoliko minuta. To je fizička činjenica, osećam mučninu. Uostalom, cela kultura konzumiranja mi je ne-podnošljiva, apsolutno.

DIFLO: Ako sam dobro shvatio, vaše odbijanje se više odnosi na kulturne „proizvode“ namenjene masama, a ne na postojeća potrošna dobra i funkcionalne usluge koje pružaju?

PAZOLINI: Sama po sebi, sredstva nisu ništa. To su neutralni alati. Ali čim dospeju u ruke medijatora masovne kulture, oni prevazi-laze njihovu funkcionalnu namenu i „obogotvoruju“ ih: prave od njih „božanstva“ u službi kulta moći i novca.

Pier Paolo Pasolini, *Saggi sulla politica e sulla società*, a cura di Walter Siti e Silvia De Laude, Mondadori, Milano 1999, *Il sogno del Centauro, Incontri con Jean Duflot (1969-1975)*, „L'Apocalisse secondo Pasolini“, str. 1442-1450.

Prvi put objavljeno na francuskom, kao Jean Duflot, *Entretiens avec Pier Paolo Pasolini*, „L'Apocalypse selon Pasolini“, Editions Pierre Belfond, Paris, 1970, str. 47-54; kompletne razgovore, 1969-1975, Pier Paolo Pasolini, *Entretiens avec Jean Duflot*, Editions Gutenberg, Paris, 2007; takođe, *Le rêve du centaure: Entretiens avec Pier Paolo Pasolini*, Editions A Plus D'un Titre, 2016.

PAZOLINI: Zato što sam ostario, zato što sam postao „mudriji“, humorista, zato što sam prihvatio previše toga...

DIFLO: Ali zar se u klasnoj borbi, uprkos svemu, ne osećate na strani onoga što i dalje smatrati valjanim razlogom, iako na drugačijem nivou od njihovog?

PAZOLINI: Ja sam deo pokreta, kao i ostali, ali želim da naglasim tu promenu koju je u meni prošla nada u utopiju: pokazalo se da je ta nada bila iluzorna, zbog razočaranja koje su ruski revizionizam i enigma kineske revolucije izazvali u meni. Ne, budimo iskreni, moja generacija ne može očekivati svežinu nade od pre deset ili dvadeset godina. Ta degradacija je biološka. Mrzim to kod sebe, ali to je tu, sa svom svojom inercijom; to je neproduktivno zlo, koje mi čak ne pomaže ni da živim. Danas možemo reći da će se promena vrednosti odvijati u entropiji. Zato se uzdržavam da iznosim previše predviđanja. Sama ta mutacija vrednosti je ne-predvidljiv fenomen. Kada se istorija završi i dođe do izvesnog odmaka, možemo definisati mehanizme pomoću kojih je čovek, posle okončanja mutacije vrednosti, postao spremište novih vrednosti, koliko god da je teško definisati njegovu buduću moralnu konfiguraciju.

DIFLO: Danas više nije moguće, kao u Kantovo vreme, zamisliti moral koji bi se simbolično zasnivao na konceptu lepote. Apriorna osećajnost koja bi bila u stanju da razlikuje dobro od lošeg, lepo od ružnog, kao i prostor i vreme, ne postoji u čistom stanju. Ona zavisi od celine unutrašnjih i spoljašnjih određenja. Markuze čak smatra da nove vrednosti zahtevaju „novi jezik“ (da se faza u kojoj revolucija uspeva da razvije kvalitativno nove društvene uslove i odnose prepoznaje po razvoju „drugačijeg“ jezika).

PAZOLINI: Cela teškoća u rasuđivanju proizilazi iz činjenice da ulazimo u period varijanti (*Pazolini dodaje, „varijacija“*).

(*kraj poglavlja*)

DIFLO: Da li je taj pesimizam prema otuđujućim robama, lažno mit-skim proizvodima upisanim u ličnu eshatologiju (poimanje krajne svrhe), ono na osnovu čega govorite o katastrofi naše civilizacije?

PAZOLINI: Budući da je moja reakcija afektivna, praktična, znam vrlo malo o sadržaju svog pesimizma. Problem ne izvire iz kratkoročne eshatološke perspektive. U stvari bi ga trebalo postaviti u okvirima decenija ili vekova. Nažalost, uvek sam fiksiran za horizont star hiljadama godina. Kako u tom slučaju govoriti o eshatologiji? Ceo problem je, u najmanju ruku, u sledećem: kako se rađaju nove vrednosti i u kom obliku? Kada stare vrednosti prestaju da važe, a kada nastupaju nove? Danas smo uronjeni u (prelazni) svet u kojem drevne vrednosti i dalje ostaju na snazi, iako u isto vreme vidno degradiraju.

DIFLO: Da li je ta etička užasnutost ono što izražavate u sadašnjoj fazi vašeg rada?

PAZOLINI: Ako je moja nostalgija za svetim toliko uporna, mislim da je to zato što ostajem vezan za drevne vrednosti. Ponekad imam osećaj da su žrtve veštačkog ubrzanja, neopravdanog, pre-vremenog zaborava...

DIFLO: Iako ostajete vezani za forme prošlosti, ne isključujete upotrebu lingvističkih i naučnih referenci: naročito u *Teoremi* (tekst romana koristi matematičke figure i iskaze), kao i u novijim pesmama. Mislim i na vaše duboko zanimanje za semiologiju...

PAZOLINI: Uzgred, semiologija se i dalje zasniva na drevnim vrednostima. To nije ništa drugo nego nauka zamišljena prema istom modelu kao i one iz starog humanizma, u čijem sam se okrilju rodio i formirao.

DIFLO: Ipak, većina današnjih naučnih istraživanja oslanja se na „matematičku“ prirodu pojava i stvari.

PAZOLINI: To je nebitno. Sve to ima korene u starom svetu, koji nas je sve oblikovao. U tom razvoju spoznajnih metoda nema kvalitativnog skoka... Mentalitet matematičara ili semiologa iz Čikaga, Berklija, Pariza ili Moskve ostaje tradicionalni „mentalitet“. Danas

jedva da imamo intuiriju da bi drevne vrednosti po kojima živimo uskoro mogle doživeti mutaciju. Ali naša spoznaja i dalje ima samo oblik sumnje.

DIFLO: Šta onda sprečava pojavu tih novih vrednosti?

PAZOLINI: U osnovi i u isti mah, naša potpuna nesposobnost da – srećom – živimo budućnost i da stvorimo nešto što ne bi imalo veze s našom prošlošću.

DIFLO: Sadašnjost je, dakle, vreme neodredenosti, trenutak dekadencije?

PAZOLINI: To je pakao.

DIFLO: Kako objasniti da svaki vaš film izaziva utisak o neposrednom kraju sveta? *Teorema*, *Svinjac*, *Medeja*... sve redom parbole o smaku sveta.

PAZOLINI: Tačnije, o kraju jednog sveta.

DIFLO: Da li, kao marksista, smatrate da je dovoljno da ukažete na tragove, na simptome propasti sveta? Tama, turobna zamršenost

univerzuma, koje izražavate pomoću „mita“, ostaju povezani sa svetom greha, krivice...

PAZOLINI: Marksisti ili ne, svi mi učestvujemo u tom kraju sveta. Društvo nije razrešilo misteriju svog postojanja ništa više nego Edip. Gledam senovito lice stvarnosti, jer neka druga još ne postoji. Do pre nekoliko godina mislio sam da će vrednosti nastati iz klasne borbe, da će radnička klasa dovesti do revolucije i da će ta revolucija iznediti jasne vrednosti, pravdu, sreću, slobodu... Na stvarnost su me prvo podsetile ruska i kineska revolucija, a zatim i kubanska. Od tada sam izgubio sav blaženi, bezuslovni optimizam. Štaviše, čini se da neokapitalizam danas ide putem koji se poklapa s težnjama „masa“. Tako nestaje poslednja nada u obnovu vrednosti kroz komunističku revoluciju. Ta nada je postala utopija, makar u meni. Kod mladih ljudi je možda drugačije, možda su mladi ponovo otkrili nadu.

DIFLO: Možda su, u novim protestnim pokretima, ponovo otkrili onu jedinstvenu svest, onaj kolektivni ideal koji je pokretao prvu Internacional i rat u Španiji?

PAZOLINI: Da. A taj gubitak nade u klasnu borbu – ili možda samo njeno uspavljanje – objašnjava zašto je moje stanje duha sklonije kontemplaciji, ironiji i humoru. S druge strane, mladi ljudi i dalje veruju u klasnu borbu i zaista je žive u oslabljenom obliku. Samo jedan primer: mladi ljudi iz *Potere operaio* (Radnička snaga), u oblastima kao što je Piza²⁰, koju dobro poznajem, ubedjeni su u postojanje klasne borbe i nastavljaju da politički život shvataju u okvirima klase, na osnovu klasne borbe. Ono po čemu se razlikujemo je to što oni, iako mi pomažu da racionalno pronađem neki put, neki izlaz, žive istinsku nadu, koja je za mene samo utopija.

DIFLO: Zašto je istinska nada za vas postala utopija?

²⁰ Pazolini verovatno misli na grupu *Il Potere operaio Pisano* (a ne na *Potere Operaio* u kojoj su bili Antonio Negri i drugi), aktivnu u Toskani, od 1966, koja se 1969. pripojila organizaciji *Lotta continua*, s kojom je Pazolini neko vreme saradivao.